

Çocukluğun Eşiğinde Öteki ile Karşılaşmak: Göç Temalı Resimli Çocuk Kitapları Üzerine Bir İnceleme

Encountering the Other at the Threshold of Childhood: An Analysis of Migration-Themed Picture Books

Gülizar Sinem ÖN
KAHVECİ¹

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Şengül PALA²

¹ İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Programı, İstanbul, Türkiye.
gulsinem@tau.edu.tr

² Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Öğretmenliği ABD, Kırıkkale, Türkiye.
sengul.akinci@gmail.com

Geliş Tarihi/Received: 01.02.2026

Kabul Tarihi/Accepted: 11.06.2026

Atf /Cite this article:

Ön Kahveci, G. S., & Pala, Ş. (2026). Çocukluğun Eşiğinde Öteki ile Karşılaşmak: Göç Temalı Resimli Çocuk Kitapları Üzerine Bir İnceleme. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (26), 148-169.

This article checked by



Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Öz

Bu çalışmanın amacı, göç temalı resimli çocuk kitaplarında göçmen karakterlerin *öteki* olarak nasıl inşa edildiğini incelemektir. Araştırmanın çalışma grubunu, 2012–2024 yılları arasında Türkiye’de yayınlanmış ve erken çocukluk dönemine (3–8 yaş) yönelik 22 göç temalı resimli çocuk kitabı oluşturmaktadır. Bulgular, göç nedenlerinin çoğunlukla savaş, çevresel yıkım ve doğal afetler gibi zorlayıcı koşullara dayandığını; kimi metinlerde ise göç nedeninin belirsiz bırakılarak odağın göç deneyiminin duygusal boyutuna kaydırıldığını göstermektedir. İncelenen kitaplarda *öteki*, fiziksel görünüm, kültürel farklılıklar, dil engeli ve hak kayıpları gibi unsurlar üzerinden temsil edilmekte; bu durum *ötekiliğin* yalnızca “farklılık” değil, aynı zamanda eşitsizlik üreten bir toplumsal konum olarak kurulduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, *ötekinin* korku, üzüntü, yalnızlık, umut ve mutluluk gibi duygularının metin ve görseller aracılığıyla görünür kılınması, çocuk okurda empati süreçlerini desteklemektedir. Son olarak, *ötekinin* toplumsal ilişkiler içindeki konumunun dışlanmadan kabule uzanan farklı ilişki biçimleriyle sunulması, *ötekiliğin* sabit değil, ilişki içinde üretilen ve dönüştürülebilen bir konum olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Edebiyatı, Resimli Çocuk Kitapları, Göç, *Öteki*/lik, Empati.

Abstract

This study aims to examine how migrant characters are constructed as the other in migration-themed picture books for children. The study sample consists of 22 migration-themed picture books. Published in Türkiye between 2012 and 2024 and addressed to early childhood readers aged 3–8. The findings reveal that the causes of migration are predominantly grounded in forced circumstances such as war, environmental destruction, and natural disasters; in some texts, however, the reasons for migration are left unspecified, shifting the focus toward the emotional dimensions of the migration experience. In the books examined, the other is represented through elements such as physical appearance, cultural differences, language barriers, and experiences of rights deprivation, indicating that otherness is constructed not merely as “difference” but as a social position that produces inequality. At the same time, the depiction of emotions such as fear, sadness, loneliness, hope, and happiness through both verbal Narration and visual representation support the development of empathy in child readers. Finally, the presentation of the other’s position within social relationships—ranging from exclusion to acceptance— demonstrates that otherness is not a fixed identity but a relational position that is produced through interaction and, in some narratives, rendered transformable.

Keywords: Children’s Literature, Illustrated Children’s Books, Migration, *Other*/ness, Empathy.

Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski olan göç olgusu; savaş, ekonomik bunalımlar, iklimsel ve siyasi değişimler gibi nedenlerle varlığını her çağda sürdürmüştür. Ancak özellikle 19. yüzyıldaki Sanayi Devrimi ve 20. yüzyılın savaş sonrası yeniden yapılanma süreçleri, göçün doğasını radikal bir şekilde değiştirmiştir. Bu tarihsel kesitte ulus-devletlerin inşa ettiği katı sınır politikaları ile küresel iş gücü ihtiyacı arasındaki paradoksal etkileşim, kitlesel hareketliliği ve zorunlu yerinden edilmeleri tarihte görülmemiş bir ölçeğe taşımıştır (Castles, De Haas, & Miller, 2014, s. 99–100). 21. yüzyıla gelindiğindeyse göç olgusu, küresel krizlerin derinleşmesiyle çok boyutlu bir fenomene dönüşmüştür. 21. yüzyılın ilk çeyreğinde patlak veren savaşlar (2011-2024 Suriye İç Savaşı, 2022’de başlayan ve hâlâ devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı, 2023 yılında şiddetlenen ve günümüzde de süren Filistin-İsrail Savaşı ile Afrika genelindeki Sudan ve Yemen İç Savaşları vb.) iklim krizi, insani trajediler ve ekonomik çöküşlerle eklemlenerek zorunlu göç dalgaları yaratmıştır. Meydana gelen bu hareketlilikler, göç eden özneler için mekâna ilişkin bir yer değişikliği anlamına gelmesinin yanında ontolojik bir güvensizlik, çoklu kayıp tecrübeleri ve geleceğe dair belirsizlik gibi derin psikolojik ve sosyal travmaların merkezinde olduğu zorunlu bir yeniden var olma sürecini de ifade etmektedir.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin (BMMYK) güncel verilerine göre zorla yerinden edilmiş insan sayısı küresel çapta 117 milyonu aşmış durumdadır ve bu sayının yaklaşık 49 milyonu çocuklardan oluşmaktadır (UNHCR, 2025). Bu istatistiksel gerçeklik, çocukluk deneyiminin küresel ölçekte bir yerinden edilme kriziyle kuşatıldığını göstermektedir. Göçün bu ölçekte küresel bir kriz niteliği kazanması, geleneksel ve dijital medyada dolaşıma giren haberler, yorumlar ve görsel temsiller aracılığıyla daha da görünür hâle gelmiştir (Emeklier & Emeklier, 2022; Kızılelmas, 2025; Kurt, 2018). Medyadaki bu yoğun görünürlük, edebiyat alanında da güçlü bir karşılık bulmuştur. Gerek dünya edebiyatında gerekse Türk edebiyatında birçok yazar, tanık oldukları ya da dolaylı biçimde temas ettikleri insani dramları edebiyatın imkânlarıyla ifade etmeye yönelmiştir. Bu süreçte edebiyat, göç olgusunu sadece güncel bir olay olarak değil, etik, toplumsal ve insani boyutlarıyla ele alan bir anlatı alanı olarak öne çıkmıştır.¹ Yazarlar bu anlatılarla göçmenlerin, madunların² ya da bir hegemonya inşası olarak kurgulanan *ötekilerin*³ sesi olmayı amaçlamıştır. Diğer taraftan, göçmen karakterlerin bu edebi eserlerde ne ölçüde bir “özne” olarak kurgulandığı ya da yazarın pedagojik sesi altında “edilgen bir mağdur” a dönüşüp dönüşmediği konuları temsiliyet politikaları açısından kritik bir öneme sahiptir. Tam da bu hususta, erken çocukluk döneminde çocuklara sunulan (hem çocuğun bizzat okuduğu hem de bir yetişkinin ona okuduğu) edebi anlatıların, çocukların toplumsal dünyayı kavrayış biçimlerini derinden etkilediği düşünüldüğünde (Van Kleeck, Stahl, & Bauer, 2003), göç olgusunun bu yaş grubundaki anlatılara yansımalarının hem pedagojik hem de kültürel açılardan sistematik biçimde incelenmesi gerekli hâle gelmektedir. Erken çocukluk dönemi, çocukların dünyayı anlamlandırmaya başladıkları (Senemoğlu, 2018, s. 20), toplumsal ilişkileri (Yavuzer, 2020, s. 20) ve duyguları tanımaya (Denham, 2023, s. 11) yönelik temel yapıların inşa edildiği kritik bir gelişim evresidir. Bu hassas dönemde karşılaşılan anlatılar, görseller ve kültürel ürünler, çocuğun karakter inşası ve davranış oluşumunda belirleyici bir rol üstlenmektedir. Jerome Bruner’in (1996, s. 20–30) ifadesiyle çocuklar, dünyayı büyük ölçüde anlatılar aracılığıyla kavrar ve ham deneyimlerini bu hikâyeler

¹ Bu makaleye konu olan yirmi iki eserden altısı Türkçe dilinde kaleme alınmış özgün metinlerdir. Bir eser, ilk baskısını eş zamanlı olarak Türkçe ve İngilizce dillerinde yayınlamıştır. Geriye kalan on beş eser ise İngilizce, Fransızca, İspanyolca ve Farsça gibi farklı dillerde ilk baskısını yapmış, daha sonra Türkçe’ye tercüme edilmiştir. İncelenen metinlerin farklı dil ve ulusal edebiyat geleneklerine ait olması, zorunlu göç olgusunun yalnızca yerel ya da bölgesel bir sorun olarak değil; küresel düzeyde yaşanan bir insani deneyim olarak edebî temsile konu edildiğini göstermektedir. Bu durum, çağdaş edebiyatın farklı coğrafyalarda benzer tarihsel ve etik duyarlılıklar etrafında eş zamanlı üretimler ortaya koyduğunu ve göç temasının Dünya edebiyatında ortak bir anlatı zemini oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

² Türk Dil Kurumu Sözlük’te alt, ast anlamlarına gelen “madun” kelimesini ilk kez Antonio Gramsci kullanmıştır. Gramsci’ye göre Marksist anlamda madun (*subaltern*) sınıflar, egemen sınıf karşısında üretim ilişkileri içinde bağımlı konumda bulunan, siyasal iktidarı ve kendi aydınlarını örgütleme gücünden yoksun toplumsal gruplardır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Gramsci, A. (1986). *Hapishane defterleri: Tarih, politika, felsefe ve kültür sorunları üzerine seçme metinler*. (Çev. Kenan Somer). Onur Yayınları. s. 14–15. Edebiyat kuramcısı ve feminist eleştirmen Gayatri Chakravorty Spivak, madun kelimesinin anlamını Gramsci’den hareketle farklı bir alana taşıyarak genişletir. Orijinal adıyla “*Can Subaltern Speak?*” olan ve Türkçeye *Madun Konuşabilir Mi?* adıyla çevrilen çalışmasında Spivak, madunu sadece ezilen sınıf olarak görmez. Onun için madun vatandaşlık ve temsil edilme haklarından yoksun bırakılmış ve meşru konuşma yapılarının dışına itilmiş, sesi hegemonik söylemler tarafından sürekli olarak bastırılmış ve bu nedenle politik olarak sessiz/duyulamayan öznelerdir. Spivakçı anlayıştan yola çıkarak göçmenler özellikle göçmen çocuklar şartlara göre madun olarak adlandırılabilir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Spivak, G. C. (2023). *Madun konuşabilir mi?* (Çev. Emre Koyuncu). Dipnot Yayınları.

³ Bu çalışmada *öteki* kavramının italik yazılması, sözcüğün gündelik dildeki genel kullanımından ayrıştırılarak kuramsal ve söylemsel bir kategori olarak ele alındığını vurgulamayı amaçlamaktadır. İtalik kullanım; *ötekinin* sabit, özel veya doğal bir kimliği değil; aksine toplumsal ilişkiler, iktidar mekanizmaları ve temsil pratikleri aracılığıyla inşa edilen ilişkisel bir konumu ifade ettiğine dikkat çekmektedir.

üzerinden anlamlandırır. Dolayısıyla çocuk edebiyatı aracılığıyla sunulan anlatıların içeriği ve bu içeriklerin sunuluş biçimi, çocukların göç gibi karmaşık toplumsal olgulara ilişkin algılarının, empati yeteneklerinin ve dünyayı algılayış biçimlerinin şekillenmesinde kurucu bir etkiye sahiptir (Bulut, 2018, s. 389). Bu bağlamda çocuk edebiyatı, çocukların duygusal, bilişsel ve sosyal gelişim süreçlerine etki eden önemli bir kültürel alan olarak öne çıkmaktadır (Nikolajeva & Scott, 2001). Bununla birlikte çocuk edebiyatı, yetişkinler tarafından çocuklara yönelik olarak üretilen bir alan olduğundan, çocuğa sunulan çoğu metin, belirli bir anlam, mesaj ya da amaç içermektedir. Perry Nodelman'ın da vurguladığı gibi çocuk kitapları masum metinler değildir; bu metinler, yetişkinlerin çocuklara nasıl bir dünya sunmak istediklerine dair ideolojik izler taşımaktadır (Nodelman, 2016, s. 267). Bu pedagojik asimetri, metinlerin sadece hikâye anlatmakla kalmayıp egemen normları ve biz ile *öteki* arasındaki sınırları inşa eden politik bir doğaya sahip olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle çocuk edebiyatı metinleri, çocukların dünyayı nasıl algılayacaklarını ve hangi davranışları sergileyeceklerini etkileyen güçlü kültürel araçlar olarak değerlendirilmelidir. Bu araçların kullanımı sırasında göçmen karakterin failliği ile yetişkin yazarın tahakkümü arasındaki denge, kitabın ideolojik pozisyonunu belirleyen temel unsurdur.

Göç temalı çocuk edebiyatı anlatıları üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, literatürün büyük ölçüde göçün nedenleri, mültecilik deneyimi, empati ve insan hakları temsilleri ile resimli çocuk kitaplarının pedagojik işlevleri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Arıcı & Işıtan, 2021; Çelik & Göre, 2021; Sönmez & Yorulmaz, 2022; Şimşek & Çiftçi, 2021; Temur & Ertem, 2019). Türkçe literatür incelendiğinde, göç temalı çocuk edebiyatı eserlerinde *ötekilik* kavramını doğrudan ele alan çalışmaların oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Tuna ve Asutay (2022), Almanya ve Bulgaristan'da yayınlanmış toplam 100 çocuk kitabını *öteki* kavramı ekseninde değerlendirerek bu alandaki öncü çalışmalardan birini ortaya koymuştur. Ancak söz konusu çalışma, farklı edebi türleri (hikâye, şiir, şarkı, piyes ve masal) bir arada ele alan tanıtıcı ve betimleyici nitelikte bir genel bakış sunmakta; kitapların künye bilgilerini ve genel tematik yönelimlerini tablolastırmakla sınırlı kalmaktadır. Bunun yanı sıra çalışmanın örneklemini Türkiye dışında yayınlanmış eserler oluşturmakta; belirli bir gelişim dönemine yönelik yaş temelli bir sınırlandırma yapılmamakta ve görsel temsiller sistematik bir çözümlemeye tabi tutulmamaktadır. Dolayısıyla göçmen karakterlerin metinlerde nasıl *öteki* olarak kurulduğunu, bu *ötekiliğin* söylemsel, görsel ve ilişkisel temsiller aracılığıyla nasıl üretildiğini ve özellikle erken çocukluk dönemine hitap eden resimli hikâye kitapları bağlamında nasıl biçimlendiğini bütüncül bir yaklaşımla ele alan çalışmalara rastlanmamaktadır. Özellikle Türkiye'de yayınlanmış göç temalı resimli çocuk kitaplarını merkeze alan, *ötekilik* temsillerini metin–görsel bütünlüğü içinde sistematik biçimde inceleyen araştırmaların görece azlığı, bu çalışmanın temel araştırma boşluğunu oluşturmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın temel araştırma sorusu, Türkiye'de yayınlanmış göç konulu resimli çocuk kitaplarında *ötekinin* hangi anlatısal ve görsel temsiller aracılığıyla inşa edildiği ve bu temsillerin erken çocukluk dönemi okuru açısından ne tür anlam çerçeveleri sunduğu soruları etrafında şekillenmektedir. Çalışma, 2012–2024 yılları arasında Türkiye'de yayınlanmış, erken çocukluk dönemine (3–8 yaş) uygun göç temalı yirmi iki resimli çocuk kitabını⁴ kapsamaktadır. Araştırma nitel araştırma desenine göre yapılandırılmış; veri toplama aracı olarak “Kitap Künye Formu” ve araştırmacılar tarafından geliştirilen “Göç Temalı Çocuk Kitaplarında *Ötekiliğin* İncelenmesi Formu” kullanılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizine başvurulmuş; metinsel ve görsel unsurlar birlikte değerlendirilerek *ötekiliğin* nasıl temsil edildiği çok boyutlu biçimde çözümlenmiştir.

1. *Ötekilik* Kavramı

Öteki, sözlük anlamıyla “mevcut kültürün kabul görmüş değerleri içinde dışlanmış olan”ı ifade etmektedir (Türk Dil Kurumu, 2025). *Öteki* olma durumu yani *ötekilik*, özsel yani doğuştan bir farklılığa dayanmamaktadır. Bunun yerine egemen öznenin söylemi ve bakış açısı aracılığıyla biz ile onlar/*öteki* arasında kurulan hiyerarşik zıtlıktan meydana gelmektedir. Bu zıtlık, normu ve değeri temsil eden egemen grupların kendileri dışındaki toplulukları, diğer bir deyişle *öteki* olanı değersizleştirerek damgalamasına ve insani sınırların dışına itmesine imkân tanımaktadır. Kısaca *ötekilik*, hâkim öznenin, kendinden olmayanın özgün kimliğinin yadsınması üzerinden işleyen ve ayrımcı pratikleri meşrulaştıran bir ‘hiyerarşik sınıflandırma’ teknolojisidir (Staszak, 2009, s. 43–47).

⁴ Bu makalede kullanılan yirmi iki kitabın listesi Ek 1’de sunulmuştur.

Ötekilik, toplumsal ve kültürel bağlamda kimliklerin nasıl kurulduğunu, kimin “bizden” kimin “dışarıda” olduğunu ve aidiyet sınırlarının hangi söylemler aracılığıyla oluşturulduğunu gösteren ilişkisel bir konumlandırma biçimidir. *Öteki* ve buna paralel olarak *ötekilik* kavramı gündelik dilde, metinlerde ve kültürel temsillerde sürekli olarak yeniden üretilmektedir.

Bu çalışmada *ötekilik* kavramı, toplumsal ve kültürel temsiller aracılığıyla nasıl üretildiğini anlamaya imkân veren bir kavramsal arka plan içinde ele alınmaktadır. Michel Foucault’nun bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiye dair yaklaşımı, bireyler ve gruplar hakkında kurulan söylemlerin, onların toplum içindeki konumlarını belirleyen temel mekanizmalardan biri olduğunu ortaya koymaktadır. Foucault’ya göre bilgi, tarafsız bir gerçeklik alanı değildir, iktidar ilişkileri içinde üretilen ve dolaşıma sokulan bir söylem biçimidir (Foucault, 1980, s. 131–133). Çocuk edebiyatı alanında bu iktidar ilişkisi, yetişkin yazar ya da çizerin çocuk okura sunduğu ideolojik dünya tasarımıyla somutlaşmaktadır. Perry Nodelman’ın “gizlenmiş yetişkin” (*the hidden adult*) olarak kavramsallaştırdığı bu durum, çocuk kitaplarının aslında yetişkinlerin çocuklar hakkındaki fikirleri tarafından şekillendirildiğini ve bu sebeple *ötekinin* inşasının, yetişkinin pedagojik ve kültürel otoritesi altında üretilen bir söylemsel pratik olduğunu göstermektedir (Nodelman, 2008, s. 206–210). Bu bağlamda *öteki*, kendiliğinden var olan bir kategori olmaktan ziyade, belirli söylemler ve görseller aracılığıyla tanımlanan ve anlamlandırılan bir konum olarak ortaya çıkmaktadır.

Edward W. Said de *ötekiliği*, benzer biçimde, tarafsız bir betimleme alanı olarak görmemekte ve tarihsel, politik ve ideolojik bağlamlar içinde üretilen bir temsil biçimi olarak ele almaktadır. Said’e göre *öteki*, egemen kültürün kendisini tanımlama sürecinde kurduğu söylemsel bir inşadır ve bu inşaa, biz ile *öteki* arasındaki sınırları sürekli olarak yeniden üretmektedir (Said, 1979, s. 1–3)⁵. Bu bağlamda göçmen çocuk karakterlerin temsili, Gayatri Chakravorty Spivak’ın (2023, s. 76) kadınlar için kullandığı “madun” kavramı temelinde düşünüldüğünde daha karmaşık bir hâl almaktadır: Kitaplar çoğu zaman göçmeni sessizleştirerek onun adına konuşan bir “gizli yetişkin” sesi üretmekte ve göçmen özneyi sadece bir mağduriyet nesnesine indirgemektedir. Bu yaklaşım, çocuk edebiyatındaki temsil pratiklerini değerlendirmek açısından önemlidir çünkü göç temalı resimli çocuk kitapları, kültürel farkları çoğu zaman belirli kurallar çerçevesi içinde sunarak kimlik sınırlarını görünür kılmakta ve okurun dünyayı algılama biçimini yönlendirmektedir. Bu yaklaşım, Homi K. Bhabha’nın *The Location of Culture / Kültürel Konumlanış* çalışmasında geliştirdiği kuramsal çerçeveye birlikte ele alındığında, *ötekiliğin* zorunlu olarak sabit, ikili ve hiyerarşik karşıtlıklar üzerinden kurulmadığını göstermektedir. Bhabha’ya göre (Bhabha, 1994, s. 36–39, 53–56) kültürel kimlikler, kapalı ve özsəl yapıardan ziyade söylemsel karşılaşmalar içinde sürekli olarak üretilen ve dönüştürülen süreçlerdir. Kültürel anlam, ne bütünüyle “biz”e ne de *ötekine* ait olan; bu iki konum arasındaki etkileşimde ortaya çıkan ve Bhabha’nın “üçüncü alan” (*third space*) olarak adlandırdığı bir müzakere zemininde şekillenmektedir (Bhabha, 1994). Bu alan, kimliklerin sabitlenmesini askıya alır ve farklılıkların yeniden eklenmesine olanak tanır (Bhabha, 1994). Göç temalı resimli çocuk kitaplarında *ötekiliğin* kimi anlatılarda dışlayıcı ve normatif sınırlar üzerinden kurulması, kimi anlatılarda ise karşılaşma, temas ve birlikte yaşam olasılığı çerçevesinde sunulması, tam da bu üçüncü alanın açtığı belirsiz ve geçişken anlam alanlarıyla ilişkilendirilebilir (Bhabha, 1994). Böylece *öteki*, yalnızca karşıt bir konum olarak değil; kültürel anlamın yeniden üretildiği ilişkisel bir süreç olarak görünür hâle gelmektedir (Bhabha, 1994).

Bu çalışmada *öteki* olarak temsil edilen karakterler, göç temalı resimli çocuk kitaplarında yeni bir yere yerleşen ve göç alan toplumun normları dışında konumlandırılan göçmen figürlerdir. Göçmen sözcüğü, bir yerden başka bir yere kısa süreli ya da kalıcı biçimde çeşitli sebeplerden ötürü yer değiştiren bireyleri kapsayan şemsiye bir terimdir (International Organization for Migration [IOM], t.y.). Göçün nedenine, hukuki statüsüne ve bağlamsal koşullarına göre göçmenler; mülteci, sığınmacı, expat, muhacir ya da geçici koruma altındaki bireyler gibi farklı adlandırmalarla tanımlanabilmektedir (Fansa, 2021). Ancak bu çalışmada belirli bir göçmen statüsü ayrımı yapılmamaktadır. Göç eden tüm karakterlerin, yerleştikleri yeni toplumsal bağlamlarda nasıl *ötekileştirildikleri* sözel ve görsel temsiller üzerinden incelenmektedir. Bu yaklaşım, göçmen kimliğini hukuki kategorilerden ziyade, kültürel ve söylemsel temsil biçimleri üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

⁵ Edward E. Said’e göre *öteki* olma durumu, Doğu ile Batı arasında kurulan ontolojik ve epistemolojik bir karşıtlık üzerinden ortaya konan söylemsel bir kurgudur. Said, *Orientalism* adlı çalışmasında, Doğu’nun Batı tarafından egzotik, geri, irrasyonel ve edilgen bir *öteki* olarak temsil edildiğini ve bu temsillerin yalnızca hayal ürünü değil, aynı zamanda Avrupa’nın kültürel, akademik ve siyasal iktidarını meşrulaştıran bir bilgi üretim biçimi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda *ötekilik*, Doğu’nun kendi özne gerçekliğinden ziyade Batı’nın kendini tanımlama ve üstün konumlandırma ihtiyacının bir sonucu olarak şekillenmektedir.

2. Araştırmanın Önemi

Resimli çocuk kitaplarında *ötekinin* nasıl sunulduğu, çocukların farklılıkları algılama ve başkalarının deneyimlerini anlamlandırma biçimleri açısından özel bir önem taşımaktadır. Çocuk edebiyatı metinlerinin, çocuk okurların empati geliştirme süreçlerine olumlu katkı sağladığı bilinmektedir (Solow, 2018, s. 14–16), özellikle görsel anlatımla desteklenen metinlerde, duyguların görünür kılınmasının, çocukların başkalarının yaşantılarını anlamalarını ve perspektif alma becerilerini güçlendirdiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle, farklı duygusal durum ve süreçlere sıkça yer veren göç temalı resimli çocuk kitaplarında *ötekinin* fiziksel, kültürel ve duygusal boyutlarıyla nasıl temsil edildiğinin incelenmesi, edebî bir çözümleme alanının yanında erken çocukluk eğitimi açısından pedagojik olarak anlamlı bir araştırma zemini oluşturmaktadır.

2011 yılından itibaren Suriye İç Savaşı'nın yarattığı kitlesel yerinden edilmeler sonucunda Türkiye, dünyanın en büyük zorunlu göç hareketlerinden birinin merkezinde yer almış ve çok katmanlı bir göç alanı hâline gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre Türkiye'de geçici koruma statüsü altında yaşayan milyonlarca Suriyeli ile farklı milletlerden “yabancı”lar bulunmaktadır (T.C. Göç İdaresi Başkanlığı, 2025). Bu demografik dönüşüm, Türkiye'nin toplumsal yapısında belirgin bir çokkültürlülük artışına yol açmış; Türk çocuklarının farklı dillerden, kimliklerden ve kültürel pratiklerden gelen çocuklarla aynı sosyal ve eğitimsel mekânlarda bir araya geldiği yeni bir pedagojik bağlam ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, çocukların *öteki* olarak konumlandırılan bireyleri anlamlandırma, farklılıklara yönelik empati geliştirme ve kültürlerarası etkileşimi olumlu biçimde deneyimleme süreçlerinde, nitelikli çocuk edebiyatı önemli bir aracı rol üstlenmektedir çünkü çocuk edebiyatı, yalnızca estetik bir anlatı alanı olmanın ötesinde çocukların sosyal bilişsel becerilerinin, empati kapasitelerinin ve kültürel farkındalıklarının gelişimini destekleyen güçlü bir pedagojik araç olarak değerlendirilmektedir (Nikolajeva, 2012, s. 139; Pulimeno, Piscitelli, & Colazzo, 2020, s. 13). Bu nedenle göç temalı resimli çocuk kitaplarının, çokkültürlü toplumlarda birlikte yaşam kültürünün erken yaşlarda desteklenmesi açısından temel bir eğitimsel gereklilik hâline geldiği söylenebilir.

Alan yazınında Türkiye'de yayınlanan göç temalı çocuk kitaplarına ilişkin çalışmalar (Arıcı & Işıtan, 2021; Bozyer & Ağcadağ, 2024; Özen, 2022; Savur, 2019; Temur & Ertem, 2019) bulunmakla birlikte erken çocukluk dönemine yönelik resimli çocuk kitaplarında *ötekiliğin* görsel ve sözel düzeyde nasıl kurulduğunu sistematik biçimde inceleyen araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın bu yönüyle de alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ötekilik kavramı, bireylerin aidiyet geliştirme, farklılıklara saygı duyma ve sosyal kabul gibi sosyal-duygusal becerileri edinme süreçlerinde merkezi bir öneme sahiptir. Çocuk kitaplarında *ötekiliğin* temsili, çocukların farklılıklara yönelik tutumlarını doğrudan etkilemekte; olumlu temsiller empati ve kabulü desteklerken, aşırı basitleştirilmiş ya da didaktik anlatılar tam tersi etki yaratabilmektedir. Peter Hollindale, çocuklara doğrudan anti-ırkçı bir ahlak öğretmeyi amaçlayan metinlerin, niyet edilenin aksine, toplumsal gerilimleri derinleştirme riski taşıdığını vurgulamaktadır (Hollindale, 1992, s. 36–37). Bu uyarı, çocuk edebiyatında *ötekiliğin* nasıl temsil edildiğinin yalnızca etik değil, aynı zamanda pedagojik bir mesele olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede çalışmanın amacı, göç konulu resimli çocuk kitaplarında *ötekinin* nasıl temsil edildiğini ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Göçün sebepleri nelerdir?
2. *Ötekinin* sunumuna ilişkin bulgular nelerdir?
3. *Ötekinin* toplumsal ilişkilerdeki konumu nasıldır?
4. *Ötekinin* duygularının sunumu nasıldır?

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırma, göç temalı resimli çocuk kitaplarında *ötekinin* nasıl inşa edildiğini ortaya koymayı amaçlayan nitel bir çalışmadır. Nitel araştırmalar, olguların ne sıklıkla ortaya çıktığını belirlemekten çok bu olguların hangi biçimlerde gerçekleştiğini ve bireylerin yaşamlarında ne tür anlamlar taşıdığını derinlemesine anlamayı hedeflemektedir (Creswell & Poth, 2018, s. 42–43; Merriam & Tisdell, 2016; Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 122–124). Bu doğrultuda nitel araştırmalarda görüşme, gözlem ve doküman analizi gibi çeşitli veri toplama tekniklerinden yararlanılmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç

Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2015, s. 245). Bu sebeple, birer doküman niteliği taşıyan resimli çocuk kitaplarında yer alan görsel ve metinsel anlatıların *ötekiliği* nasıl ele aldığını, bu temsillerin hangi biçimlerde sunulduğunu ve bağlam içinde nasıl şekillendiğini inceleyebilmek amacıyla nitel araştırma yaklaşımı tercih edilmiştir.

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2012–2024 yılları arasında Türkiye’de yayınlanan, erken çocukluk dönemine (3–8 yaş) hitap eden göç temalı 22 adet resimli çocuk kitabı oluşturmaktadır.

Çalışmada, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tercih edilmiştir. Ölçüt örnekleme; araştırma problemine uygun olarak önceden belirlenen ölçütleri karşılayan durumların sistematik biçimde seçilmesine dayanan bir örnekleme yaklaşımıdır (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 122–124). Bu çalışmada kitapların belirlenmesinde kullanılan ölçütler şunlardır:

- (i) Resimli çocuk kitabı niteliği taşıması,
- (ii) Göç temasını içermesi,
- (iii) Anlatısal bir kurgu (öykü) barındırması,
- (iv) Erken çocukluk dönemine (3–8 yaş) uygun olması.

İncelenecek kitapların belirlenme süreci şu şekilde yürütülmüştür:

1. Öncelikle, Türkiye’de yayınlanan göç temalı resimli çocuk kitaplarını belirlemek amacıyla alan yazını, sosyal medya ve çevrim içi/basılı kaynaklar taranmış ve 33 kitaptan oluşan bir ön liste belirlenmiştir.⁶
2. Ön listede yer alan bu kitaplar, bahsedilen ölçütler doğrultusunda değerlendirilmiş ve ölçütleri karşılamayan eserler elenmiştir.
3. Kalan kitap listesi, çocuk edebiyatı/erken çocukluk eğitimi alanında çalışan üç alan uzmanının görüşüne sunulmuştur. Uzman değerlendirmeleri doğrultusunda yirmi iki kitabın çalışma kapsamında yer almasının bilimsel açıdan uygun olduğuna karar verilmiştir. Bu yirmi iki kitabın altısı Türkçe özgün eser, bir tanesi hem Türkçe hem İngilizce eser ve on beş tanesi farklı dillerden Türkçeye çevrilmiş resimli çocuk kitaplarından oluşmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak “Kitap Künye Formu” ve “Göç Temalı Çocuk Kitaplarında *Ötekiliğin* İncelenmesi Formu” kullanılmıştır. Veri toplama araçlarına ilişkin detaylı bilgiler aşağıda sunulmuştur.

3.3.1. Kitap Künye Formu

Bu form aracılığıyla her kitaba ilişkin bibliyografik bilgiler (kitap adı, yazar adı, orijinal baskısındaki yayın yılı, Türkçe baskısındaki yayın yılı, yayınevi, özgün yayın dili) ile eserin özgün ya da çeviri olma durumu kaydedilmiştir.

3.3.2 Göç Temalı Çocuk Kitaplarında *Ötekilik* İnceleme Formu

Bu form, göç temalı resimli çocuk kitaplarında *ötekilik* kavramını incelemek amacıyla, bu makaleyi yazan araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Formun geliştirilme sürecinde, ilgili alanyazından (Altıparmak & Özcan, 2023, s. 45-52; Arıcı & Işıtan, 2021, s. 690; Dursun & Eyüp, 2023, s. 875-877; Özen, 2022, s. 524-533; Temur & Ertem, 2019, s. 451; Tuna & Asutay, 2022, s. 135) yararlanılmıştır. Taslak form, çocuk ve göç çalışmaları alanında uzman üç akademisyenin değerlendirmesine sunulmuş; alınan dönütler doğrultusunda form son hâline getirilmiştir. Form dört ana boyuttan oluşmaktadır: (1) Göçün Nedeni, (2) *Ötekinin* Sunumu, (3) *Ötekinin* Toplumsal İlişkilerdeki Konumu, (4) *Ötekinin* Duyguları. Forma ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmaktadır.

⁶ Makaleler ve kitap künyeleri için DergiPark, YÖK Tez Merkezi, Millî Kütüphane Kâşif Otomasyon Sistemi ve Türkiye Makaleler Bibliyografyası üzerinden sistematik aramalar gerçekleştirilmiştir. Yaygın olarak kullanılan dijital kitap satış siteleri (Kitapyurdu, Amazon, BKM Kitap, İdefix, Kitap Sepeti, Pandora, İstanbul Kitapçısı, D&R vb.) ile yayınevlerinin resmi internet siteleri ve sosyal medya hesapları (Instagram, Facebook ve X) göç temalı yayınların takibi için izlenmiştir.

Tablo 1. Göç Temalı Çocuk Kitaplarında *Ötekilik* İnceleme Formu

Kategori	Açıklama
Göçün Nedeni	Kitapta göç olgusunun hangi neden(ler) ile ilişkilendirildiği incelenir. Göç etme nedenlerinin metin ve görseller aracılığıyla nasıl yansıtıldığı ele alınır.
Ötekinin Sunumu	Göç eden karakter(ler)in fiziksel/dış görünüş, kültürel göstergeler, dil ve gündelik pratikler üzerinden metin ve görseller aracılığıyla nasıl temsil edildiği incelenir.
Ötekinin Toplumsal İlişkilerdeki Konumu	Ötekinin göç ettiği yerdeki toplumla ilişkilerinde yaşadığı dışlanma, ön yargı, damgalanma, koşullu kabul ya da kabul edilme gibi durumların, metin ve görselde nasıl kurulduğu incelenir.
Ötekinin Duyguları	Ötekinin göç deneyimine eşlik eden duyguların (Korku, kaygı, yalnızlık ve umut vb.) metin ve görsellerde nasıl görünür kılındığı incelenir.

3.4. Veri Toplama Süreci

Veri toplama sürecinde takip edilen yollar aşağıda sunulmuştur:

1. Araştırma sürecinde her iki araştırmacı da incelenen tüm kitapları bağımsız olarak ayrıntılı biçimde incelemiş ve Göç Temalı Çocuk Kitaplarında *Ötekilik* İnceleme Formu'nda yer alan kategoriler doğrultusunda analiz etmiştir.
2. Kodlama sürecinin ardından, araştırmacılar arasında farklılık gösteren durumlar, birlikte ele alınmış, karşılıklı değerlendirmeler yoluyla bu farklılıklar tartışılarak fikir birliğine varılmıştır.

4. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında ele alınan resimli çocuk kitapları, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. İçerik analizi, yazılı metinlerin yanı sıra görsellerin de derinlemesine incelenmesine olanak tanıyan ve anlatı ile görsel unsurların birlikte ürettiği anlamların sistematik biçimde çözümlenmesini sağlayan bir yöntemdir (Krippendorff, 2018; Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 122–124). Bu doğrultuda çalışmada, göç temalı resimli çocuk kitapları, araştırmacılar tarafından geliştirilen “Göç Temalı Çocuk Kitaplarında *Ötekilik* İnceleme Formu” temel alınarak analiz edilmiştir. Analiz sürecinde, formda yer alan ölçütler doğrultusunda kitapların metinsel ve görsel içerikleri birlikte ele alınmış; öne çıkan temsiller ve anlam örüntüleri yorumlanmıştır. Daha sonra her bir bulguyu en iyi temsil ettiği düşünülen ifade ve görseller sunularak bulgular desteklenmiştir.

5. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Analiz sürecinin güvenilirliğini sağlamak amacıyla, çalışma kapsamına alınan resimli çocuk kitapları iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak kodlanmıştır. Kodlayıcılar arası uyum, Miles ve Huberman'ın (1994, s. 64) önerdiği güvenilirlik formülü kullanılarak hesaplanmış ve %92 düzeyinde bir uyum oranı elde edilmiştir. Bu oran, nitel araştırmalarda kabul edilen asgari %70 eşik değerinin üzerinde olup analiz sürecinin yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Nitel araştırmalarda geçerlik kavramı yerine inanırılık kavramı kullanılmaktadır (Lincoln & Guba, 1985, s. 290). Bu çalışmada da araştırmanın inandırıcılığını artırmak amacıyla, incelenen kitaplardan elde edilen bulgulara ilişkin metin ve görsel örneklerle doğrudan yer verilmiştir.

6. Etik Kurul İzni

Bu çalışma, nitel araştırma deseni kapsamında planlanmış olup resimli çocuk kitaplarının içerik analizine dayanmaktadır. Araştırma sürecinde insan katılımcı yer almadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir. Bununla birlikte, makalenin hazırlanması sürecinde araştırma ve yayın etiğine ilişkin ilkelere titizlikle uyulmuştur. İncelenen kitaplardan yapılan metin alıntılarında ve örnek görsellerin kullanımında, ilgili eserlerde belirtilen telif hakkı uyarıları dikkate alınmıştır. Bulgular bölümünde alıntı yapılan kitaplar, metin içerisinde kitap adları belirtilerek kaynak gösterilmiştir.

7. Bulgular ve Tartışma

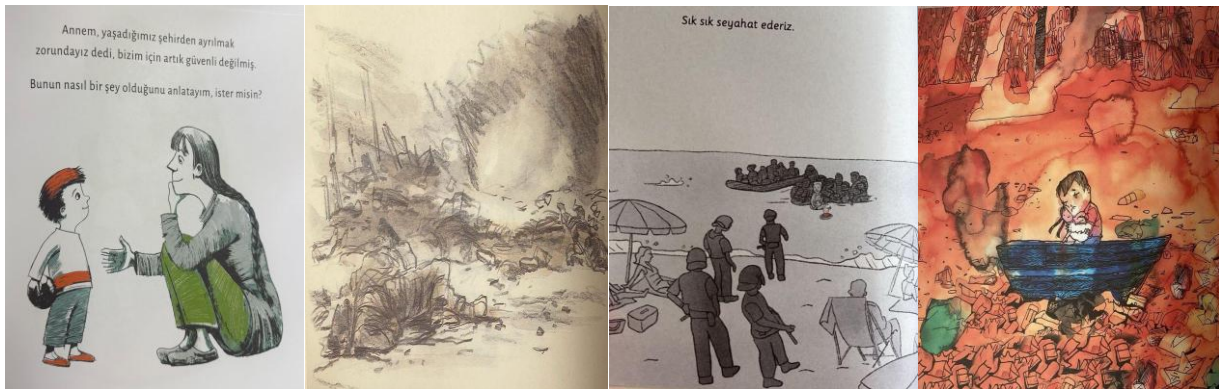
Bu çalışmada, göç temalı çocuk kitaplarında yer alan göçmen karakterlerin metinlerde nasıl *öteki* olarak inşa edildikleri incelenmiştir. Çalışmanın bulguları, söz konusu kitapların göç temasını oldukça geniş bir çerçevede ele aldığını göstermektedir. Göç konulu resimli çocuk kitaplarında *ötekinin* hem sözel hem de görsel kodlar vasıtasıyla nasıl oluşturulduğunu ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmada elde edilen bulgular, araştırma sorularının sıralaması esas alınarak sunulmuştur. Bulguların sunumunda, incelenen kitaplarda *ötekiliğin* hangi metin ve görsellerle temsil edildiği betimleyici bir yaklaşımla ele alınmıştır.

7.1. Göçün Sebebi

İncelenen çocuk kitaplarında göç olgusunun nedenlerinin savaş, çevresel yıkım ve doğal afetler ile nedeni açıkça belirtilmeyen durumlar olarak üç ana kategoride olduğu görülmektedir. Bu bulgu, çocuk kitaplarında göç temasını inceleyen önceki çalışmalarla örtüşmektedir; alan yazınında savaşın göçün başlıca nedenlerinden biri olarak öne çıktığı vurgulanmaktadır (Arıcı & Işıtan, 2021, s. 683; Kaştan, 2015, s. 217; Melanlıoğlu, 2020, s. 174; Sönmez & Yorulmaz, 2022, s. 13). Çelik ve Göre (2021) tarafından daha büyük yaş gruplarına yönelik göç temalı edebî hikâyelerin incelendiği çalışmada ise tüm göç olgularının zorunlu nedenlere dayandığı ve bu nedenler arasında savaşın öncül bir unsur olarak öne çıktığı belirlenmiştir. Küresel ölçekte yürütülen araştırmalar da göçün ekonomik eşitsizlikler, çevresel değişimler, toplumsal istikrarsızlıklar ve güvenlik tehditleri gibi çok boyutlu nedenlere dayandığını göstermektedir (Castles vd., 2014). Orgad ve arkadaşlarının (Orgad, Lemish, Rahali, & Floegel, 2021) resimli çocuk kitaplarında göçün nasıl sunulduğuna odaklanan çalışmada, mevcut araştırma bulgularıyla benzer biçimde karakterlerin çoğunlukla şiddet, savaş, baskı, yoksulluk ve kıtlık gibi zorlayıcı nedenlerle ülkelerini terk ettikleri ortaya konmuştur.

Analiz edilen eserlerin önemli bir bölümünde göç, çatışma ortamlarının yarattığı yıkım ve güvensizlikle ilişkilendirilmektedir ve bu durum hem metin hem de görseller aracılığıyla çocuk okura aktarılmaktadır. Örneğin *Evinden Uzakta Mülteci* adlı kitapta yer alan “Ülkende bir savaş çıktığını düşün! Ülkemde yıkım var, ülkem yangın yeri, üstelik yardım eden de yok!”⁷ ifadeleri, göç etme sebebinin savaş kaynaklı olduğunu karakterin ağzından direkt okuyucuya aktarmaktadır. İncelenen eserlerden seçilen aşağıdaki örnek illüstrasyonlar, göç olgusunu tetikleyen savaş faktörünün metinsel ve görsel düzlemde nasıl bir *ötekilik* inşa aracı olarak kurgulandığını somutlaştırmaktadır.

Görsel 1. Benim Adım Mülteci Değil **Görsel 2. Akim Koşuyor** **Görsel 3. Biri ve Diğeri** **Görsel 4. Kayıktaki Çocuk**



Bununla birlikte, bazı kitaplarda göç olgusunun yalnızca savaşla sınırlı kalmadığı; çevresel yıkım ve doğal afetler gibi farklı nedenlerle de ilişkilendirildiği tespit edilmiştir. Bu temsillerde göç, doğayla kurulan ilişkinin bozulması sonucunda ortaya çıkan zorunlu bir durum olarak görülmektedir. Örneğin *Hoş Geldiniz* adlı kitapta buzulların kırılmasını betimleyen görsel anlatım (bakınız Görsel 5), çevresel yıkımın yaşam alanlarını ortadan kaldırarak göçe yol açtığını gözler önüne sermektedir.

⁷ *Evinden Uzakta Mülteci* adlı eserde sayfa numarası yer almadığı için alıntının sayfa bilgisi verilememiştir.

Görsel 5. Hoş Geldiniz



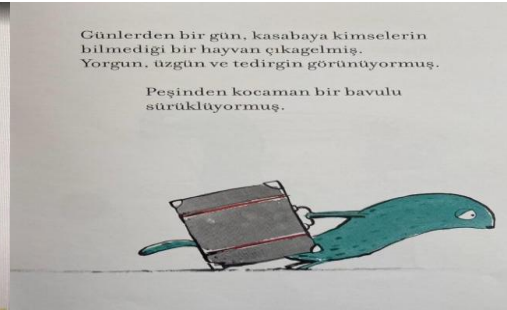
Çevresel yıkıma ilişkin bir başka örnek *Kapibaralar* isimli kitapta sunulmaktadır. Kitapta, av mevsiminin başlaması sebebiyle yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalan kapibaraların hikâyesi anlatılmaktadır (Soderguit, 2023). Buna, kitapta geçen “Ama kapibaralar yuvalarına dönemiyorlardı çünkü av mevsimi başlamıştı”⁸ satırları örnek olarak verilebilir.

Doğal afet ise göçün bir diğer nedeni olarak metinlerde sunulmaktadır *Tarık ve Beyaz Karga* adlı kitapta yer alan “Yağmur başladı ve günlerce hiç kesilmeden yağdı...” (Kutup Yıldızı Kolektifi, 2012, s. 6) ifadelerini buna örnek olarak vermek mümkündür.

İncelenen bazı eserlerde göçün nedeni açık biçimde belirtilmemekte ve anlatı, göç eden karakter(ler)in yaşadığı duygusal deneyimler etrafında kurgulanmaktadır. Bu duruma örnek olarak *Arkadaşım Korku* ve *Bavulumdaki Kırık Fincan* adlı kitaplar örnek olarak verilebilir. Bu kitaplarda göçün nedenine açıkça yer verilmemekte ve bunun yerine göç eden kişilerin duygularına sıkça yer verilmektedir. Aşağıda bu kitaplara ilişkin örnek görseller yer almaktadır.

Görsel 6. Arkadaşım Korku

Görsel 7. Bavulumdaki Kırık Fincan



Göç nedenlerinin resimli çocuk kitaplarında farklı biçimlerde sunulması, çocukların göçün arka planındaki çok katmanlı dinamikleri daha bütüncül biçimde kavramalarına olanak tanıyabilecek bir anlatı zemini oluşturmaktadır. Erken çocukluk döneminde edinilen kavramsal bilgilerin, çocukların dünyayı anlama ve anlamlandırma biçimlerini belirgin biçimde etkilediği kabul edilmektedir (Bruner, 1996, s. 20–30; Senemoğlu, 2018, s. 20). Bu yönüyle incelenen kitaplar, göçü tekil ve indirgenmiş bir olay olarak görmez aksine tarihsel, toplumsal ve çevresel boyutları olan karmaşık bir süreç olarak çocuk okura sunan anlatılar üretmektedir. Bu anlatı stratejisi, göçün ötekilikle kurduğu ilişkinin de çok boyutlu biçimde kavranmasına imkân tanımaktadır.

7.2. Ötekinin Sunumu

Bu çalışmaya konu olan resimli çocuk kitaplarında öteki birçok farklı biçimde sunulmaktadır. Bunların fiziksel özellikler, dış görünüş, kültürel özellikler, dil bariyeri ve oyundan mahrum kalma olduğu görülmektedir. Bu bulgular aşağıda detaylı biçimde açıklanmaktadır.

Ancak bu temalar yalnızca tek tek özellikler olarak değil; birlikte ele alındığında ötekinin kırılğan, yoksun ve uyum sürecinde sürekli sınanan bir özne olarak inşa edildiğini göstermektedir. Fiziksel görünümünden gündelik pratiklere uzanan bu temsil repertuarı, ötekinin toplumsal konumunun görsel ve anlatsal düzeyde sistematik biçimde belirlendiğini düşündürmektedir.

⁸ *Kapibaralar* adlı eserde sayfa numarası yer almadığı için alıntının sayfa bilgisi verilememiştir.

Bazı kitaplarda, koyu saç rengine sahip olmanın, fiziksel özelliklerin sunumuna ilişkin bir bulgu olduğu belirlenmiştir. Buna örnek olarak araştırmaya konu olan eserlerden seçilen görseller aşağıda verilebilir.

Görsel 8. Kayıktaki Çocuk Görsel 9. Karton Kutu Görsel 10. Sen Bir Kâşîfsin Görsel 11. Yolculuk Görsel 12. İbrahim ile Kartopu



Mevcut çalışma bulgularından farklı olarak, Orgad ve arkadaşları (2021, s. 559), incelemiş oldukları çocuk kitaplarında, göçmen karakterlerin çoğunlukla koyu ten rengine sahip olarak betimlendiğini ortaya koymuştur. Bu farklılığın, her iki çalışmada ele alınan kitapların türü, içeriği ve bağlamsal özelliklerindeki çeşitlilikten kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Bu tür fiziksel özelliklerin tekrar eden biçimde vurgulanması, *ötekinin* bedensel düzeyde tanınabilir ve ayırt edilebilir kılındığını göstermektedir. Böylece *öteki*, yalnızca anlatı içinde değil, ilk bakışta görsel olarak da “farklı” olarak kodlanmaktadır. Bu durum, *ötekiliğin* gündelik ve doğal bir farklılıktan ziyade, görünürlük üzerinden kurulan bir temsil stratejisiyle üretildiğini düşündürmektedir.

Ötekinin kitaplarda sunumuna ilişkin bir diğer önemli bulgu, dış görünüşe yapılan vurgudur. Bu bağlamda öne çıkan özellikler; yoksulluk göstergeleri, kıyafetlerin eski ya da yıpranmış oluşu, yorgunluk hâli, kıyafetlerin kirli olması ve başörtüsü kullanımı şeklinde sıralanabilir. Göç süreci ve sonrasında yaşanan maddi zorlukların göçmenlerin görüntülerine yansıdığı söylenebilir. Bu temsil biçimi, *ötekinin* kültürel ve sosyoekonomik açıdan da dezavantajlı bir konumda resmedildiğini göstermektedir. Yoksulluk ve yıpranmışlık göstergeleri, göçü geçici bir durumdan ziyade kalıcı bir kırılma hâli olarak sunmakta ve *ötekinin* gündelik yaşamını sürekli eksiklik ve yoksunluk üzerinden tanımlamaktadır. İncelenen eserler arasında bu temsil biçiminin dışında kalan tek kitabın *Galiba Hışırđıyorum* olduğu tespit edilmiştir. Bu eserde yoksulluğa ilişkin herhangi bir göstergeye yer verilmediği görülmektedir. Nitekim eserdeki göçmen karakterlerin uçakla seyahat etmeleri, varış ülkesinde barınma güçlüğü çektiklerine dair bir ipucu bulunmaması ve kıyafetlerinin modern, temiz ve yıpranmamış biçimde betimlenmesi bu durumu destekleyen bulgular arasında yer almaktadır.

Görsel 13: Galiba Hışırđıyorum



Bu istisna, *ötekinin* her anlatıda aynı sosyoekonomik çerçeve içinde sunulmadığını göstermesi ve “her göç eden zorlu şartlar altında göç eder” genellemesini yıkması bakımından dikkat çekicidir. Ancak genel eğilim, *ötekinin* yoksullukla özdeşleştirilmesi yönündedir. *Ötekinin* yoksul olarak temsil edilmesine örnek olarak *Savaşın Başladığı Gün* adlı kitapta geçen “...barakaya geri döndüm, köşedeki kirli battaniyenin içine kıvrıldım” (Davies, 2020)⁹ ifadeleri ile aşağıda mülteci kampından görseli sunulan *Karton Kutu* adlı kitap verilebilir.

⁹ *Savaşın Başladığı Gün* adlı eserde sayfa numarası yer almadığı için alıntının sayfa bilgisi verilememiştir.

Görsel 14. Karton Kutu



Bu tür betimlemeler, *ötekinin* barınma, güvenlik ve temel ihtiyaçlara erişim bakımından kırılgan bir yaşam sürdürdüğünü vurgulamakta ve çocuk okura göç deneyiminin fiziksel hareketlilikle birlikte maddi ve manevi yoksunluk anlamına geldiğini sezdiren güçlü anlatı unsurları olarak işlev görmektedir. Bu göstergeler içerisinde en belirgin olanı kıyafet temsilleridir. Nitekim dış görünüş, estetik bir tercihten ziyade *ötekinin* toplumsal konumunu işaretleyen sembolik bir anlatı aracına dönüşmektedir. Bu bağlamda *Mervan'ın Yolculuğu* adlı eserde yolculuğun başlangıcında ayakkabı görseline yer verilmesi, ilerleyen bölümlerde ise ayakkabıların kaybolarak yerini çıplak ayaklara bırakması, göç sürecinin fiziksel güçlüklerini somutlaştıran dikkat çekici bir ayrıntı olarak öne çıkmaktadır. Benzer biçimde, aynı eserde geçen “çantalarındaki yamalı elbiseler”¹⁰ (de Arias, 2017) ifadesi, göçmen karakterlerin içinde bulunduğu maddi koşulları ve zorunlu göçün yıpratıcı doğasını yansıtan bir diğer metinsel gösterge olarak değerlendirilebilir.

Görsel 15. Mervan'ın Yolculuğu



Görsel 16. Mervan'ın Yolculuğu



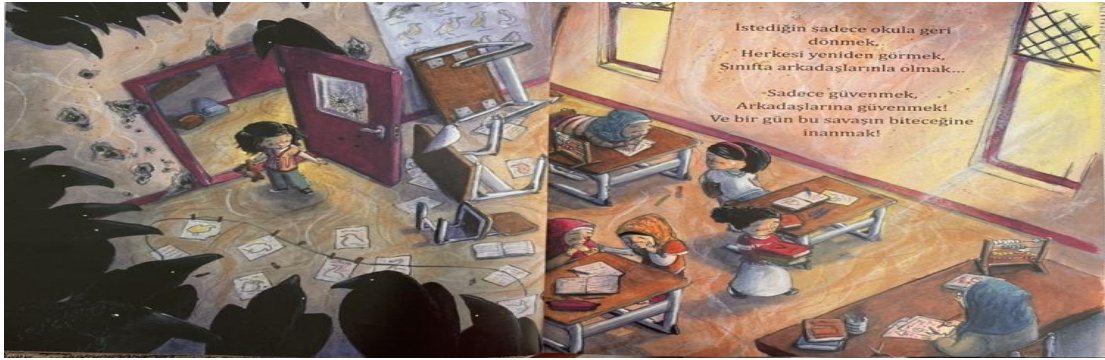
Ötekinin yorgun olarak sunulması da dış görünüşe ilişkin bir diğer bulgudur. *Sen Bir Kâşîfsin* adlı kitapta zorlu bir yolculuk yapan çocuğun “Abim çok yorulmuştu. Öyle yorulmuştu ki her şeyi unutuvermişti” (Shahrjerdi, 2024)¹¹ demesi ile *Tarık ile Beyaz Karga* adlı kitapta yer alan aşağıdaki görselde, küçük bir tekne ile yolculuk yapan çocuk ve babasının yorgun görüntüleri buna örnek olarak verilebilir. Alan yazınında yer alan bir diğer çalışma olan Orgad ve arkadaşları (Orgad vd., 2021, s. 552), mevcut araştırmanın bulgularıyla paralel biçimde, inceledikleri çocuk kitaplarında göç sürecinin ağırlıklı olarak tehlikeli ve zorlu bir yolculuk şeklinde betimlendiğini ortaya koymaktadır. Yorgunluk temsilleri, göçün bedensel ve duygusal yükünü görünür kılmakta; *ötekinin* dayanıklılığını sınayan bir süreç olarak göç deneyimini çocuk okura sezdiren önemli göstergeler arasında yer almaktadır.

¹⁰ *Mervan'ın Yolculuğu* adlı eserde sayfa numarası yer almadığı için alıntının sayfa bilgisi verilememiştir.

¹¹ *Sen Bir Kâşîfsin* adlı eserde sayfa numarası yer almadığı için alıntının sayfa bilgisi verilememiştir.

Görsel 17. Tarık ile Beyaz Karga

İncelenen kitapların bazılarında başörtülü karakterlerin çizimlerde yer aldığı görülmektedir; *Evinden Uzakta*, *Mülteci* ve *Bot Hikâyesi* adlı eserlerde yer alan görseller bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu temsil biçimi, *ötekinin* kültürel ve dinsel kimliğinin görsel düzeyde işaretlendiğini göstermektedir; başörtüsü bu bağlamda yalnızca bir kıyafet unsurundan çok, *ötekinin* kültürel aidiyetini görünür kılan ve onu normatif çerçevenin dışına yerleştiren bir işaret olarak işlev görmektedir. Bu tür betimlemeler, çocuk okura göçmen karakterin ‘farklı’ bir kültürel evrenden geldiğini sezdiren ve kimlik sınırlarını görsel düzlemde belirginleştiren anlatısal stratejiler arasında yer almaktadır.

Görsel 18. Evinden Uzakta Mülteci**Görsel 19. Bot Hikâyesi**

Ötekinin temsiliinde, kültürel özelliklerden birisi olan yemek kültürüne ait unsurlara yer verilmesi araştırmanın bir başka önemli bulgusudur. İncelenen bazı eserlerde kültürlerarası farklılıkların özellikle gündelik hayat pratikleri üzerinden görünür kılındığı; bunun da çocuk okurun kültürel çeşitliliği somut bir deneyim alanı içinde kavramasına katkı sağladığı görülmektedir.

Mervan'ın Yolculuğu adlı eserden aşağıda yer verilen görsel, çay ve ekmek etrafında kurulan toplu yeme içme sahnesiyle kültürel aidiyetin gündelik pratikler aracılığıyla nasıl temsil edildiğini ortaya koymaktadır. Çayın paylaşılması, ortak sofraya kültürü ve yere serili örtü üzerinde oturma gibi unsurlar, göç eden topluluğun kültürel kimliğini ve sosyal dayanışma biçimlerini görünür kılan önemli göstergeler hâline gelmiştir. Bu tür görsel kodlar, çocuğa yalnızca farklı kültürlerle ait bilgi sunmakla kalmayıp aynı zamanda kültürel pratiklerin insanlar arasındaki bağları nasıl güçlendirdiğini sezdiren pedagojik bir işlev de üstlenmektedir. Dolayısıyla yemek pratikleri hem *ötekinin* kültürel dünyasının somutlaştığı hem de kültürel kimliğin resimli çocuk kitaplarında stratejik biçimde inşa edildiği bir anlatısal alan oluşturmaktadır.

Görsel 20. Mervan'ın Yolculuğu



Benzer biçimde, kültürel özelliklerin temsiline ilişkin bir diğer önemli bulgu, sosyal yaşam pratiklerinde meydana gelen değişimin anlatılarda sistematik biçimde görünür kılınmasıdır. *Karton Kutu* adlı kitapta yer alan “Buranın çok farklı her şeyi... Toprağı, suyu, evleri, yemekleri” (Çirişoğlu Çotur, 2018, s. 17) ifadesi, göç eden karakterin yeni mekâna ilişkin algısını belirleyen kültürel ve çevresel farklılıkları doğrudan işaret etmekte ve böylece yer değiştirmenin yalnızca coğrafi değil, aynı zamanda kültürel bir dönüşüm anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Bu örnek, çocuğun kültürel farklılıkları somut çevresel unsurlar üzerinden kavramasına olanak tanımaktadır.

Yine aynı şekilde, *Taştan Adımlar* adlı eserde ana karakterin “...büyükbabam Jedo balık tutar, babam tarlalarda çalışırdı, annem ipekten atkılar örerd” (Ruurs, 2017)¹² sözleri, göç öncesi günlük yaşam deneyimlerini betimlemekte ve bu pratiklerin göç sonrasında artık sürdürülemediği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Dil bariyerinin, *ötekinin* temsiline ilişkin önemli bulgulardan biri olduğu görülmektedir. *Galiba Hışırđıyorum* adlı kitapta çocuğun “Sokağa çıktığımda tekerlememi söyledim, hiç mi hiç şaşırmadım, kaç kere kocaman ve kaç kere küçücük dedim. Ama pıtça söylediğim için kimse anlamadı...” (Aslan, 2020)¹³ sözleri, göç eden bir çocuğun yeni ortamda kendini ifade etmekte zorlanmasını açık biçimde göstermektedir. Benzer şekilde *Benim Adım Mülteci Değil* kitabında annenin çocuğuna “Hiç anlamadığımız sözcükler duyacağız” (Milner, 2019)¹⁴ demesi, göçmen karakterlerin yeni ülkede karşılaşacağı dil engelini önceden hissettiren bir ifade olarak dikkat çekmektedir. Göç ettikleri ülkede dil bilmemekten kaynaklanan iletişim güçlüklerine dikkat çeken bir diğer çalışma, Çelik ve Göre (2021, s. 69) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca araştırmacılar inceledikleri *Hitler Oyuncağı mı Çaldı* adlı eserde, göçmen çocukların günlük hayatlarında en fazla kaygı duydukları ve güçlük yaşadıkları durumun dil bilmemek olduğu ortaya koymuşlardır.

Çocuk öznelerin temel bir hak ve gelişimsel ihtiyaç olan oyundan mahrum bırakılma hali, incelenen yapıtlardan elde edilen bir diğer kritik bulgudur. *Taştan Adımlar* adlı eserde geçmişe özlem duyan bir karakterin “özgürdük oynamakta” (Ruurs, 2017) mısraları ya da *Akim Koşuyor* kitabında yer alan “sürekli ailesini ve şahit olduğu onca şeyi düşünmeden edemiyor; diğer çocuklarla oyun oynamak içinden gelmiyor bir türlü” (Dubois, 2018)¹⁵ ifadeleri, göçün yarattığı psikososyal travmanın oyun oynama arzusunu nasıl ket vurmasına örnek teşkil etmektedir. Benzer şekilde, *Dönme Dolap* adlı yapıtta karakterin oyundan mahrumiyetine ilişkin görsel bir temsil Görsel 21’de sunulmuştur. Söz konusu görselde, savaş kaynaklı zorunlu göç sürecinde olan kız çocuğu, oyun oynamak maksadıyla tarlaya yönelmektedir ancak babası, zeminde yer alan mayın riski ve güvenlik tehdidi nedeniyle bu eylemi engelleyerek karakteri pasif bir konuma itmektedir (Kozikoğlu, 2020)¹⁶.

¹² *Taştan Adımlar* adlı eserde sayfa numarası yer almadığı için alıntının sayfa bilgisi verilememiştir.

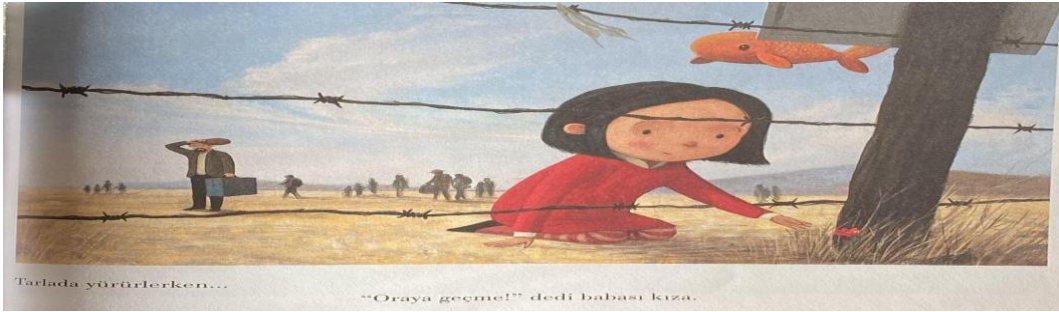
¹³ *Galiba Hışırđıyorum* adlı eserde sayfa numarası yer almadığı için alıntının sayfa bilgisi verilememiştir.

¹⁴ *Benim Adım Mülteci Değil* adlı eserde sayfa numarası yer almadığı için alıntının sayfa bilgisi verilememiştir.

¹⁵ *Akim Koşuyor* adlı eserde sayfa numarası yer almadığı için alıntının sayfa bilgisi verilememiştir.

¹⁶ *Dönme Dolap* adlı eserde sayfa numarası yer almadığı için alıntının sayfa bilgisi verilememiştir.

Görsel 21. Dönme Dolap

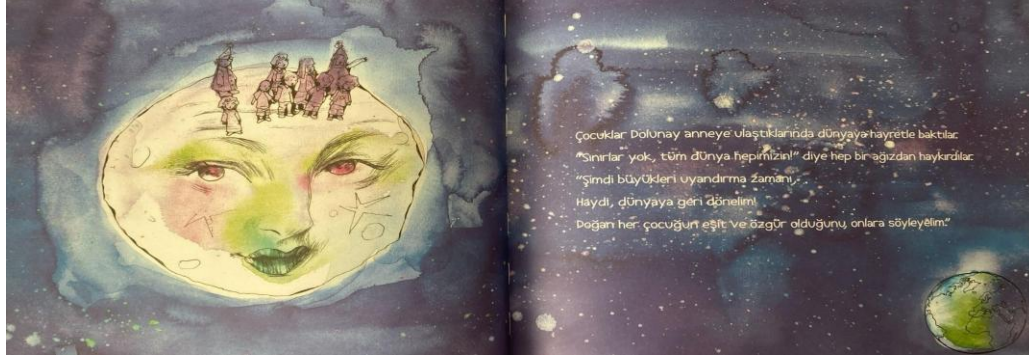


Oyun, çocukların bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimi açısından temel bir araç olduğundan oyundan mahrum kalan çocukların durumu göç deneyimi yaşayan çocukların dezavantajlı bir konumda temsil edilmelerine yol açmaktadır (Nicolopoulou, 1993). Alan yazınında oyun, çocukların duygu düzenleme, sosyal ilişki kurma ve gündelik yaşama uyum sağlama süreçlerinde vazgeçilmez bir deneyim alanı olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda oyundan mahrum kalma, yalnızca bireysel bir yoksunluk değildir, *ötekinin* toplumsal hayattan dışlanması ve kırılgan konumunun sembolik bir göstergesi olarak da işlev görmektedir. Oyun alanının sınırlandırılması, göçmen çocuğun kamusal ve sosyal alanlara erişiminin de sınırlandırıldığına işaret etmektedir.

7.3. Ötekinin Toplumsal İlişkileri

Göç temalı resimli çocuk kitaplarında *ötekinin* toplumsal ilişkiler içindeki konumunun tek tip bir deneyim olarak kurgulanmamaktadır; dışlanma ve ön yargı, damgalanma, şartlı kabul ve kabul edilme gibi farklı ilişki biçimleri üzerinden kurgulanmış olduğu görülmektedir. Bu temsil biçimleri, *ötekiliğin* sabit bir kimlikten ziyade toplumsal ilişkiler içinde söylemsel ve ilişkisel olarak inşa edilen bir konum olduğunu göstermektedir (Bhabha, 1994). Dışlanma ve ön yargı, *ötekinin* göç alan toplum tarafından sosyal alanların dışında bırakılması ve “istenmeyen” bir özne olarak konumlandırılması şeklinde temsil edilmektedir. *Savaşın Başladığı Gün* adlı kitapta göç eden çocuğun okula kabul edilmemesi, *ötekinin* temel toplumsal alanlardan dışlanmasına örnek oluştururken; *Öteki Aslanlar* adlı kitapta yer alan “burada yaşamınıza izin vermek mi? Bu ASLA olmaz...” (Gökçeer, 2019, s. 12) ifadesi, dışlanma ve ön yargıya örnek olarak verilebilir.

Bu çalışmada incelenen yirmi iki göç temalı resimli çocuk kitabından on dokuzunun kapanış bölümünün (*closure*) (Carroll, 2007) geleceğe dair umut duygusu ya da kabul edilme deneyimi ile sonlandırılması yazarların belirli bir pedagojik ve ideolojik bir tercih içinde konumlandığını göstermektedir. Bu bulgu, Perry Nodelman’ın “gizlenmiş yetişkin” kavramsallaştırması çerçevesinde değerlendirildiğinde söz konusu umut dolu kapanışların yalnızca çocuk okurun duygusal olarak korunmasına değil, aynı zamanda yetişkin yazar ve çizerlerin çocuklara sunmak istedikleri ideal dünya hayaline de işaret etmektedir. Bu genel eğilim içinde *Kayıptaki Çocuk*, *Karton Kutu* ve *Biri ve Diğeri* adlı eserler istisnai bir konum oluşturmaktadır. *Kayıptaki Çocuk*’taki Ahmed’in ve *Karton Kutu*’da benzer bir sonla karşılaşan isimsiz başkarakter göçmen çocuğun hiçbir topluluk tarafından kabul görmemesi ve yolculuklarının küçük bir kayık üzerinde sona ermesi, metinde açıkça dile getirilmese de anlatsal ve görsel ipuçları aracılığıyla çocuğun yaşamını yitirdiğine işaret etmektedir. Ne var ki anlatı, bu trajik noktada sona ermemektedir. *Kayıptaki Çocuk*’un son sayfasında Dolunay Anne’nin “Doğan her çocuğun eşit ve özgür olduğunu onlara söyleyelim” (Okçu vd., 2018, s. 43) çağrısı ve *Karton Kutu*’da anlatıcı sesin “inanıyorum devam edeceğiz hikayemize bu gökyüzünün altında. Yeni arkadaşlar eşlik edecek bize. Sevgiyle...” (bakınız Görsel 22, *Karton Kutu*) ifadeleri bireysel ölümü çocuk okura doğrudan yüklemek yerine etik bir sorumluluk söylemi içinde dönüştürmektedir. Bu yönüyle metinler, çocuğun deneyiminden çok yetişkin okura yönelen bir vicdan ve eylem çağrısı üretmektedir; umut, burada çocuğun yaşadığı bir gerçeklikten ziyade yetişkinin dünyayı dönüştürme yükümlülüğünü imleyen ideolojik bir kapanış stratejisi olarak işlev görmektedir.

Görsel 22: Kayıktaki Çocuk**Görsel 23. Karton Kutu**

Biri ve Diğeri adlı anlatıda ise kapanış, “İşte böyle hayat bazıları için hiç de kolay değil”¹⁷ (bakınız Görsel 24) ifadesiyle gerçekleştirilmektedir. Bu doğrudan ve yorumdan kaçınan kapanış cümlesi, yukarıda incelenen iki anlatıdan farklı bir stratejiyle işlemektedir: umut söylemine başvurmada ya da yetişkin okura örtük bir çağrı bırakmadan, eşitsizliğin gündelik bir olgu olarak kabul edilmesi gerektiğini imleyen yalın bir tespitle anlatıyı sonlandırmaktadır. Bu yalınlık, bir yandan çocuk okuru toplumsal eşitsizliğin varlığıyla yüzleşmeye davet ederken, öte yandan eşitsizliği bir doğal durum gibi sunma riskini de barındırmaktadır. Dolayısıyla bu üç eser, baskın umut anlatısının dışına çıkmakla birlikte, çocuk okurun karşı karşıya bırakıldığı söylemsel konum bakımından kendi içinde de farklılaşmakta ve Nodelman’ın işaret ettiği “gizlenmiş yetişkin”in metin üzerindeki belirleyici etkisinin, umut çağrısı kadar kabullenme söylemi aracılığıyla da işleyebileceğini göstermektedir.

Görsel 24. Biri ve Diğeri

Erving Goffman’a göre damgalanma, bireyin sahip olduğu bir özelliğin kendisinden değil, bu özelliğin toplumsal ilişkiler içinde “derin biçimde itibarsızlaştırıcı” olarak kodlanmasından kaynaklanır. Goffman, damgayı bireysel bir nitelikten çok “ilişkisel bir bakış açısı” olarak tanımlar (Goffman, 1963, s. 3–5). Bu süreçte damgalanan birey, “tam anlamıyla insan” olarak algılanmaz ve tek bir fark üzerinden çok sayıda eksiklikle özdeşleştirilir. Göç temalı resimli çocuk kitaplarında göçmen karakterlerin dil, görünüş ya da kültürel pratikler üzerinden sınırlandırılması, Goffman’ın tanımladığı bu damgalama mekanizmasının erken yaşlara uyarlanmış bir temsil alanı olarak okunabilir. *Öteki Aslanlar* adlı kitapta geçen “Biz ormanımıza yabancıları almayız” (Gökçeer, 2019, s. 12) ifadesi, *öteki*nin tekil bir özne olarak değil, “yabancı” etiketi

¹⁷ *Biri ve Diğeri* adlı eserde sayfa numarası yer almadığı için alıntının sayfa bilgisi verilememiştir.

altında homojenleştirilmiş bir grup olarak temsil edildiğini göstermektedir. Bu tür etiketleyici söylemler, M. Foucault ve Edward Said'in vurguladığı gibi *ötekiliğin* söylemsel pratikler aracılığıyla üretildiği ve yeniden dolaşıma sokulduğu bir temsil mekanizmasına işaret etmektedir (Said, 1979, s. 54–58). Şartlı kabul, *ötekinin* toplumsal alana ancak belirli kurallar ve sınırlamalar çerçevesinde dâhil edilebildiği bir ilişki biçimi olarak gerçekleşmektedir. *Kapibaralar* adlı kitapta yer alan “buraya girebilirsiniz ama sessiz kalacaksınız” (Soderguit, 2023) ifadesi, kabulün eşit ve karşılıklı bir birliktelikten ziyade, itaat ve görünmezlik beklentisi üzerine kurulduğunu göstermektedir. Bu temsil biçimi, Bhabha'nın kültürel karşılaşmalarda aidiyetin her zaman müzakere edilen ve koşullu bir süreç olduğuna ilişkin yaklaşımıyla ilişkilendirilebilir (Bhabha, 1994, s. 36–39). Buna karşılık kabul edilme, *ötekinin* tehdit unsuru olarak değil, topluluğun bir parçası olarak tanındığı bir toplumsal ilişki biçimini yansıtmaktadır. *Adamızda Herkese Yer Var* adlı kitapta, yerli halk (martı ve yengeçler) *ötekileri* (foklar) herhangi bir şart öne sürmeden kabul edip şöyle demiştir: “Kim isterse gelsin yerimiz çok, hep söylediğimiz gibi adamızda herkese yer var.” (Temple, 2024). Benzer bir çalışmada, Orgad ve arkadaşları (2021) ev sahibi toplumun göç yoluyla ülkeye gelen bireylere yönelik sergilediği tutumları incelemiştir. Araştırma bulguları, incelenen çocuk kitaplarında ev sahibi toplumun çoğunlukla destekleyici ve misafirperver bir biçimde temsil edildiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, bazı anlatılarda bu tutumun başlangıçta olumsuz bir nitelik taşıdığı, ancak süreç içerisinde olumluya dönüştüğü vurgulanmaktadır. Buna karşılık, ev sahibi toplumun göçmenlere yönelik olumsuz ve şüpheli bir tutum sergilediği temsillerin ise oldukça sınırlı sayıda olduğu belirtilmektedir.

Genel olarak bu bulgular, göç temalı resimli çocuk kitaplarında *ötekinin* toplumsal ilişkilerdeki konumunun, sadece dışlanma anlatılarıyla sınırlı kalmadığını, bunun yanı sıra koşullu ve kapsayıcı ilişki biçimlerini de içeren bir temsil sunduğunu göstermektedir (Arizpe & Styles, 2003, s. 21–24; Hoffman, 2000, s. 30–35). Bunlardan farklı olarak, Dursun ve Eyüp (2023), *Benim Adım Mülteci Değil, Evinden Uzakta Mülteci* ve *Halepli Zeynep* adlı eserleri inceledikleri çalışmalarında, söz konusu kitaplarda göç deneyiminin hem metinsel anlatım hem de görsel öğeler aracılığıyla empatik bir bakış açısıyla sunulduğunu ortaya koymuşlardır. Bu bulgunun, göçmen bireylerin deneyimlerinin, çocuk okurlara duygusal bir yakınlık kurabilecekleri biçimde aktarıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

İncelenen eserlerde dışlanma, reddedilme ya da mesafeli tutumlarla karşılaşan karakterlerin deneyimlerinin açık biçimde görünür kılınması, çocukların bu duygusal durumları fark etmelerine ve neden–sonuç ilişkileri kurmalarına olanak tanımaktadır. Alanyazında, farklı yaşam deneyimlerine sahip karakterlerle karşılaşmanın çocukların empati geliştirme ve perspektif alma becerilerini desteklediği ifade edilmektedir (Arizpe & Styles, 2003; Mar, Oatley, & Peterson, 2009; Nikolajeva, 2012). Bu temsiller, çocuk okurun yalnızca *ötekini* tanımasını değil, onun bakış açısından düşünmesini mümkün kılarak *ötekilikle* empati temelli bir ilişki kurmasını desteklemektedir.

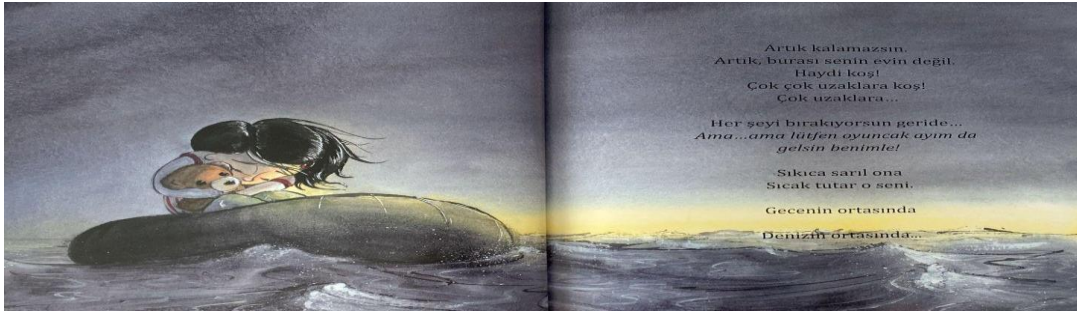
7.4. *Ötekinin Duyguları*

Araştırmanın bulguları, göç temalı resimli çocuk kitaplarında *ötekinin* duygusal¹⁸ dünyasının belirgin ve çok katmanlı biçimde temsil edildiğini ortaya koymaktadır. İncelenen eserlerde *ötekinin* üzüntü, korku, kaygı, yalnızlık, umut, mutluluk ve özlem gibi farklı duygular yaşadığı tespit edilmiştir. Bu duygular, yalnızca bireysel bir içsel durumun yansıtılması olarak değil; göç deneyiminin yarattığı kırılma, belirsizlik ve yeniden kurma süreçlerinin anlatısal göstergeleri olarak işlev görmektedir.

Özellikle üzüntü, korku ve kaygı duygularının, *ötekinin* göç öncesi ve göç sürecine ilişkin deneyimlerini görünür kıldığı görülmektedir. *Evinden Uzakta Mülteci* adlı kitapta geçen “Köyünde, kasabanda, sokağında duvarlar bombalanmış; kendini eksik hissediyorsun, üzgünsün, korkuyorsun, öfkeliisin” (Van Hest, 2017)¹⁹ ifadesi, fiziksel yıkımın bireysel duygu durumlarıyla doğrudan ilişkilendirildiğini göstermektedir. Benzer biçimde aşağıda görseli bulunan *Evinden Uzakta Mülteci* adlı kitapta bot üzerinde göç eden bir çocuğun korku dolu yüz ifadesiyle oynanacağına sarılması, göçün çocuk açısından güven kaybı ve korunma ihtiyacıyla birlikte deneyimlendiğini ortaya koymaktadır.

¹⁸ Bu çalışmada “duygu”, bireysel bir psikolojik durumdan ziyade, anlatı ve görseller aracılığıyla kurulan; *ötekinin* toplumsal konumunu, kırılma durumunu ve ilişkisel deneyimlerini görünür kılan bir temsil aracı olarak ele alınmaktadır.

¹⁹ *Evinden Uzakta Mülteci* adlı eserde sayfa numarası yer almadığı için alıntının sayfa bilgisi verilememiştir.

Görsel 25. *Evinden Uzakta Mülteci*

Bu tür temsillerde korku, *ötekinin* kırılğanlığını vurgulayan ve okurun duygusal yakınlık kurmasını sağlayan merkezi bir anlatı aracı olarak kullanılmaktadır.

Yalnızlık duygusu ise *ötekinin* yeni toplumsal bağlamda yaşadığı kopuş ve aidiyet kaybını görünür kılmaktadır. *Arkadaşım Korku* adlı kitaptaki “Her geçen gün biraz daha yalnız hissediyorum” (Sanna, 2018, s. 10) ifadesi, göçün sadece bir fiziksel yer değiştirme olmadığını; aynı zamanda sosyal ilişkilerin kesintiye uğramasıyla deneyimlenen duygusal bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda yalnızlık, *ötekinin* ev sahibi toplumla henüz bütünleşememiş olma hâlini temsil eden ilişkisel bir duygu olarak öne çıkmaktadır.

Buna karşılık umut ve mutluluk duygularının, anlatılarda göç deneyiminin yalnızca travmatik bir çerçevede sunulmadığını gösterdiği görülmektedir. *Yolculuk* adlı kitapta karakterin “Belki bir gün aynı bu kuşlar gibi biz de yeni bir yuva buluruz” (Sanna, 2016)²⁰ ifadesi, *ötekinin* geleceğe dair beklentilerinin ve yeniden başlama arzusunun altını çizmektedir. *Sen Bir Kâşîfsin* adlı eserde ana karakterin yeni arkadaşlar edinmesi ve okula başlamasıyla mutluluğu yeniden kurması, kabul edilme ve toplumsal ilişkilere dâhil olmanın dönüştürücü etkisini görünür kılmaktadır. Bu temsiller, *ötekinin* sabit bir mağduriyet konumunda tutulmadığını; bazı anlatılarda duygusal iyilik hâlinin yeniden inşa edilebildiğini göstermektedir.

Özlem duygusu ise geçmişle kurulan bağın kopmadığını ve *ötekinin* kimliğinin yalnızca yeni mekânda değil, geride bırakılan yaşamla kurulan hatıralar üzerinden de şekillendiğini ortaya koymaktadır. *Taşın Adımlar* adlı eserde yer alan “Ama o dündü, bugünse başka bir gün” (Ruurs, 2017) ifadesi, geçmişe duyulan özlemin, bugünün kırılğanlığıyla birlikte taşındığını göstermektedir. Bu durum, *ötekinin* zamansal olarak iki mekân arasında bölünmüş bir aidiyet deneyimi yaşadığını düşündürmektedir. Benzer şekilde, Yılcıoğlu (2015, s. 512), Mehreliyev (2016, s. 200) ile Altunbay ve Çakır (2018, s. 107) edebî eserleri inceledikleri çalışmalarında, mevcut araştırmayla paralel olarak, ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan karakterlerin yoğun bir özlem duygusu içerisinde sunulduğunu ortaya koymuşlardır. Bu bulgular, göç temalı resimli çocuk kitaplarında *ötekinin* duygularının yalnızca empati uyandırmayı amaçlayan bir unsur olmadığını; aynı zamanda *ötekiliğin* nasıl kurulduğunu, sınındığını ve kimi anlatılarda dönüştürülebildiğini gösteren temel anlatısal araçlar olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Duygular aracılığıyla *öteki*, hem kırılğan hem de yeniden ilişki kurabilen bir özne olarak temsil edilmekte; böylece çocuk okura göç deneyiminin tek boyutlu bir mağduriyet anlatısına indirgenemeyeceği sezdirilmektedir.

İncelenen kitaplarda göç eden karakterlerin, üzüntü, korku, kaygı, yalnızlık, umut, mutluluk ve özlem gibi farklı duygular yaşadıkları görülmektedir. Sözel anlatımların bu duyguları destekleyen görsel tasvirlerle birlikte sunulması, çocukların duyguları daha somut biçimde algılamasını kolaylaştırmaktadır. Çocuk kitaplarında anlatılan durumların resimle desteklenmesinin öğrenme süreçlerine önemli katkılar sunduğu belirtilmektedir (Bassa, 2013, s. 179–221). Ayrıca mültecilik ve göç temalı resimli çocuk kitaplarında korku, kaygı ve belirsizlik gibi evrensel duygulara yer verilmesinin, çocuklarda empati, hoşgörü ve insan haklarına duyarlılık gibi sosyal-duygusal becerilerin gelişimini destekleyen pedagojik bir işlev üstlenebileceği vurgulanmaktadır (Dolan, 2014, s. 95). Bu duyguların birlikte sunulması, *ötekinin* yalnızca mağduriyetle özdeşleştirilen bir figür olarak değil; karmaşık, çelişkili ve dönüşebilen bir özne olarak temsil edilmesine olanak tanımaktadır. Böylece duygular, *ötekiliğin* yalnızca dışsal bir etiket değil, içsel deneyimler üzerinden kurulan ilişkisel bir süreç olduğunu görünür kılan anlatısal araçlar hâline gelmektedir.

²⁰ Kitapta sayfalandırma olmadığından sayfa numarası verilememiştir.

Sonuç

Bu çalışma, 2012–2024 yılları arasında Türkiye’de yayınlanan (Türkçe özgün ve çeviri) göç temalı yirmi iki resimli çocuk kitabında, göçmen karakterlerin sözel ve görsel düzlemde hangi anlatısal stratejilerle *öteki* konumuna yerleştirildiğini incelemektedir. Makaleye konu olan bu temsiller, içerik analizi yöntemiyle belirlenmiştir. Araştırma bulguları, göçün anlatılarda ağırlıklı olarak savaş, çevresel yıkım ve doğal afetler ya da nedeni açıkça belirtilmeyen zorunlu durumlar üzerinden kurgulandığını ortaya koymaktadır. *Ötekinin* inşasında fiziksel ve dış görünüme ilişkin kodlar (koyu saç, yıpranmış kıyafet, yorgunluk, başörtüsü gibi), kültürel göstergeler (yemek ve gündelik pratikler), dil engeli ve oyundan mahrumiyet gibi tekrar eden motiflerin öne çıkması; *ötekiliğin* yalnızca bir “farklılık” olarak sunulmadığını, aksine kırılabilirlik, dışlanmaya açıklık ve dezavantajlılıkla ilişkilendirilen bir toplumsal konum olarak görsel ve sözel biçimde sunulduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte üzüntü, korku, kaygı, yalnızlık, umut, mutluluk ve özlem gibi duyguların görsel ve metinler aracılığıyla birlikte görünür kılınması, göç deneyimini çocuk okur için daha somut ve anlaşılır hâle getirmekte ve empatiye dayalı bir okuma zemini oluşturmaktadır. Dışlanma ve ön yargı, damgalanma, şartlı kabul ve kabul edilme ekseninde çeşitlenen toplumsal ilişki biçimleri ise *ötekiliğin* sabit ve değişmez bir kimlik olmadığını, aksine ilişkiler içinde üretilen ve bazı anlatılarda dönüşebilen bir konum olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu makale, göç temalı resimli çocuk kitaplarında göç olgusunun farklı biçimlerde ele alındığını ve bu kitapların erken yaşlarda çocukların “biz” ve *öteki* kavramlarını anlamlandırmalarına yönelik zengin bir anlatı zemini sunduğunu göstermektedir. Bu tür anlatılar, çocukların kendilerinden farklı deneyimlere sahip karakterlerle karşılaşmalarını sağlayarak farklılıklarla birlikte yaşama ve başkalarının duygularını anlama süreçlerine katkı sunar. Bu yönüyle söz konusu kitaplar; empati, birlikte yaşama ve farklılıklara saygı gibi temaların aktarımında öğretmen ve ebeveynler için işlevsel pedagojik materyaller olarak değerlendirilebilir.

Öneriler

Gelecek araştırmalarda, orijinal dili Türkçe olan resimli çocuk kitapları Türkçeye çevrilmiş resimli çocuk kitaplarıyla karşılaştırmalı olarak incelenerek *ötekiliğin* anlatı ve görsel düzeydeki temsillerine ilişkin benzerlik ve farklılıklar uluslararası düzeyde belirlenebilir. Böylece kültürel bağlamın çocuk edebiyatındaki *ötekilik* temsillerini nasıl etkilediğini daha net biçimde ortaya konabilir.

Gelecek çalışmalarda, çocukların ya da öğretmenlerin kitaplardaki göç ve *ötekilik* temsillerini nasıl yorumladıklarını inceleyen nitel çalışmalar yapılabilir. Bu çalışmalar, anlatı ve görsel temsillerin nasıl anlamlandırıldığını ortaya koyarak pedagojik etkilerin daha bütüncül biçimde değerlendirilmesine katkı sağlayabilir.

Gelecek araştırmalarda, göç ve mültecilik temalı resimli çocuk kitaplarının kullanıldığı ön test–son test desenine dayalı deneysel çalışmalar yürütülerek bu kitapların çocukların empati, perspektif alma ve farklılıklara yönelik tutumları üzerindeki olası etkileri incelenebilir. Bu tür çalışmalar, çocuk edebiyatının pedagojik işlevine ilişkin daha somut ve kanıta dayalı bulguların elde edilmesine katkı sağlayabilir.

Gelecek çalışmalarda, eleştirel söylem analizi, çoklu okuma ya da alımlama odaklı yaklaşımlardan yararlanılması; *ötekiliğin* hangi söylemsel ve görsel stratejilerle üretildiğini ve hangi koşullarda dönüştürülebildiğini daha derinlemesine ortaya koyabilir.

Konuya katkı sunmak adına diğer çalışmalarda, eleştirel söylem analizi, çoklu okuma ya da alımlama odaklı yaklaşımlardan yararlanılması *ötekilik* kavramının hangi söylemsel ve görsel stratejiler aracılığıyla üretildiğini ve hangi koşullarda dönüştürülebildiğini daha ayrıntılı ortaya koyabilir. Akademik kurumların göçmenlerin özelde mültecilerin korunmasındaki rollerine dikkat çeken Claudio Delfabro Demarchi’nin (2023) vurguladığı üzere, akademik kurumların sorumluluğu yalnızca bilgi üretimiyle sınırlı olmayıp farkındalık yaratma, savunuculuk yapma ve mültecilerin toplumsal uyumuna katkı sunacak dönüştürücü politikalar geliştirmeyi de kapsamaktadır.

Araştırmanın Sınırlığı

Bu çalışmada, resimli çocuk kitaplarında *ötekiliğin* temsili, içerik analizi yöntemi kapsamında oluşturulan çerçeve doğrultusunda incelenmiştir. Bu çerçevede, incelenen kitaplarda *ötekilik*; göçün nedeni, *ötekinin* sunumu, *ötekinin*

toplumsal ilişkilerdeki konumu ve ötekini duyguları olmak üzere dört ana kategori altında ele alınmıştır. Anlatı ve görsel unsurların çözümlenmesi, bu analiz çerçevesinin sunduğu olanaklarla sınırlı olup elde edilen bulgular bu metodolojik yaklaşım ve incelenen örneklem bağlamında değerlendirilmelidir.

Yazar Katkıları: Fikir- GSOK (%60), ŞP (%40); Tasarım-% GSOK (%60), ŞP(%40); Denetleme- GSOK (%70), ŞP(%30); Kaynaklar- GSOK (%70), ŞP(%30), GSOK(%70); Veri Toplanması ve/veya İşlemesi GSOK (%50), ŞP(%50), Analiz ve/veya Yorum- GSOK (%60), ŞP(%40); Literatür Taraması- GSOK (%70), ŞP(%30), GSOK(%70); Yazıyı Yazan- GSOK (%60), ŞP(%40), GSOK(%60); Eleştirel İnceleme- GSOK (%70), ŞP(%30), GSOK(%70).

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Kurul Belgesi: -

Author Contributions: Concept -GSOK (60%), ŞP(40%); Design-% GSOK (60%), ŞP(40%); Supervision - GSOK (70%), ŞP (30%); Resources- GSOK (70%), ŞP(30%), GSOK(70%); Data Collection and/or Processing GSOK (50%), GSOK(50%), Analysis and/or Interpretation - GSOK (70%), ŞP(30%); Literature Search- GSOK (70%), ŞP(30%), GSOK(70%); Written Manuscript: GSOK (60%), ŞP (40%), GSOK (60%); Critical Review- GSOK (70%), ŞP(30%), GSOK(70%).

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Ethical Committee Approval: -

Kaynakça

- Altıparmak Yılmaz, H. M., & Özcan, Ş. (2023). Çocuk edebiyatı ürünlerinde göç kurgusuna süreç temelli bir bakış. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 27, 37–56. <https://doi.org/10.30767/diledeara.1211254>
- Altunbay, M., & Çakır, E. (2018). Çocuk edebiyatı ürünlerinde savaş ve göç olgusu (“Uçurtma Avcısı” ve “Kuş Olsam Evime Uçsam” adlı eserler örneklemleri). *Sakarya University Journal of Education*, 8(2), 96–110. <https://doi.org/10.19126/suje.380058>
- Arıcı, M. R., & Işıtan, S. (2021). Göç ve mülteci konulu resimli çocuk kitaplarının incelenmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, 50(1), 683–713. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.958764>
- Arizpe, E., & Styles, M. (2003). *Children reading pictures: Interpreting visual texts*. Routledge.
- Bassa, Z. (2013). Çocuk kitaplarında resimleme. M. Gönen (Ed.), *Çocuk edebiyatı içinde* (ss. 179–221). Eğiten Kitap.
- Bhabha, H. K. (1994). *The location of culture*. Routledge.
- Bozyer, Ö., & Ağcadağ, A. (2024). Campbell'in monomit kuramı bağlamında mülteci konulu çocuk kitaplarının incelenmesi. *Çocuk, Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi*, 7(1), 1–27. <https://doi.org/10.47935/ceded.1427146>
- Bruner, J. (1996). *The culture of education*. Harvard University Press.
- Bulut, S. (2018). Çocuk edebiyatına sığınanlar: Zorunlu göç öyküleri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 383–410. <https://doi.org/10.26466/opus.406296>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Carroll, N. (2007). Narrative closure. *Philosophical Studies*, 135, 1–15. <https://doi.org/10.1007/s11098-007-9097-9>
- Castles, S., De Haas, H., & Miller, M. J. (2014). *The age of migration: International population movements in the modern world*. Palgrave Macmillan.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. SAGE Publications.
- Çelik, H., & Göre, Z. (2021). Göç ve göçmenlik konularını ele alan çocuk edebiyatı eserleri üzerine bir inceleme. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 9(4), 64–75. <https://doi.org/10.29228/ijlet.54130>
- Delfabro Demarchi, C. (2023). The role of academia in refugee protection. M. T. Odman & S. Doğru (Eds.), *Uluslararası Göç ve Mülteci Hukuku Sempozyumu 11-12 Mayıs 2022 içinde* (ss. 69–93). On İki Levha Yayıncılık.
- Denham, S. A. (2023). *The development of emotional competence in young children*. Guilford Press.
- Dolan, A. M. (2014). Intercultural education, picturebooks and refugees: Approaches for language teachers. *CLELE Journal*, 2(1), 92–109.
- Dursun, E., & Eyüp, B. (2023). Göç ve mültecilik konulu Türkçe ve çeviri çocuk kitaplarında eğitsel iletiler. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı 1, 868–898. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1344013>
- Emeklier, N., & Emeklier, B. (2022). Görselin duygusal gücü: Göçmen, mülteci ve sığınmacıların küresel görsel politikadaki temsili üzerine. *MSGSU Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(26), 518–537. <https://doi.org/10.56074/msgsusbd.1175949>
- Fansa, M. (2021). Kimim ben? Göçmen, sığınmacı, mülteci, yabancı, vatansız ve geçici koruma: Türkiye'deki Suriyeliler. *Antakiyat*, 4(2), 289–306.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977*. (C. Gordon, Ed.). Pantheon Books.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Prentice-Hall.
- Hoffman, M. L. (2000). *Empathy and moral development: Implications for caring and justice*. Cambridge University Press.
- Hollindale, P. (1992). Ideology and the children's book. P. Hunt (Ed.), *Literature for Children: Contemporary Criticism içinde* (ss. 19–40). Routledge.
- International Organization for Migration. (t.y.). *Key migration terms*. 15 Aralık 2025 tarihinde <https://www.iom.int/key-migration-terms> adresinden erişildi.
- Kaştan, Y. (2015). Türkiye'de göç yaşamış çocukların eğitim sürecinde karşılaşılan problemler. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(4), 216–229.
- Kızılelmas, F. (2025). Sosyal medyanın göçmen krizlerindeki rolü: Kayseri olayları sonrası X (Twitter) üzerine bir analiz. *Studies on Social Science Insights*, 5(2), 22–45. <http://dx.doi.org/10.53035/SOSSCI.126>
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology*. SAGE Publications.

- Kurt, H. (2018). Göçmenlerin medyadaki temsillerine ilişkin bir değerlendirme. *Toplum ve Hekim*, 33(4), 277–283.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage Publications.
- Mar, R. A., Oatley, K., & Peterson, J. B. (2009). Exploring the link between reading fiction and empathy: Ruling out individual differences and examining outcomes. *Communications*, 34(4), 407–428.
- Meaning of Migrants. (2025, 15 Aralık). What is the meaning of ‘migrants’? <https://meaningofmigrants.org/>
- Mehreliev, E. (2016). Savaş ve edebiyat. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Savaş ve Edebiyat Sempozyum Bildirileri* içinde (ss. 193–200). Sakarya Üniversitesi.
- Melanlioğlu, D. (2020). Çocuk edebiyatındaki kayıp mültecilerin izinde duyarlılık eğitimi. *Türkiyat Mecmuası*, 30(1), 161–179. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.720128>
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. Jossey-Bass.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. SAGE Publications.
- Nicolopoulou, A. (1993). Play, cognitive development, and the social world: Piaget, Vygotsky, and beyond. *Human Development*, 36(1), 1–23. <https://doi.org/10.1159/000277285>
- Nikolajeva, M., & Scott, C. (2001). *How picturebooks work*. Routledge.
- Nikolajeva, M. (2012). Guilt, empathy and the ethical potential of children’s literature. *Children’s Literature Research*, 35(1). <https://doi.org/10.14811/clr.v35i0.139>
- Nodelman, P. (2008). *The hidden adult: Defining children's literature*. Johns Hopkins University Press.
- Nodelman, P. (2016). The hidden child in the hidden adult. *Jeunesse: Young People, Texts, Cultures*, 8(1), 266–277.
- Orgad, S., Lemish, D., Rahali, M., & Floegel, D. (2021). Representations of migration in U.K. and U.S. children's picture books in the Trump and Brexit era. *Journal of Children and Media*, 15(4), 549–567. <https://doi.org/10.1080/17482798.2021.1882517>
- Özen, B. (2022). Savaş ve göç gibi travmatik konuları ele alan resimli çocuk kitapları. *İmgelem*, 6(11), 517–538. <https://doi.org/10.53791/imgelem.1116337>
- Pulimeno, M., Piscitelli, P., & Colazzo, S. (2020). Children's literature to promote students’ global development and wellbeing. *Health Promotion Perspectives*, 10(1), 13–23. <https://doi.org/10.15171/hpp.2020.05>
- Said, E. W. (1979). *Orientalism*. Vintage Books.
- Savur, S. (2019). *Günümüz Türk çocuk ve gençlik edebiyatında mülteci sorunu* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi].
- Senemoğlu, N. (2018). *Gelişim, öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya*. Anı Yayıncılık.
- Solow, K. (2018). *Using children's books to build empathy in children* [Yüksek lisans tezi, Lesley University].
- Sönmez, M., & Yorulmaz, B. (2022). Göç temalı resimli çocuk kitaplarına yönelik bir değer analizi çalışması. *Asya Studies – Akademik Sosyal Araştırmalar*, 6(22), 13–27. <https://doi.org/10.31455/asya.1142260>
- Spivak, G. C. (2023). *Madun konuşabilir mi?* (E. Koyuncu, Çev.). Dipnot Yayınları.
- Staszak, J.-F. (2009). Other/Otherness. R. Kitchin & N. Thrift (Eds.), *International Encyclopaedia of Human Geography* içinde (ss. 43–47). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-008044910-4.00980-9>
- Şimşek, T., & Çiftçi, F. (2021). Mültecilik temalı çocuk edebiyatı ürünlerinin 7. Sınıf Türkçe derslerinde öğrencilerin mültecilere yönelik tutumlarına etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(1), 715–742. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.960194>
- T.C. Göç İdaresi Başkanlığı. (2025, 21 Aralık). İstatistikler. <https://www.goc.gov.tr/istatistikler>
- Temur, M., & Ertem, İ. S. (2019). Çocuk edebiyatında göç ve göçmenlik. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 451–466.
- Tuna, S., & Asutay, H. (2022). Göçmen çocukların edebiyatı: Öteki kavramının izinde Almanya ve Bulgaristan örneğinde çocuk kitaplarına genel bir bakış. *KARE: Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat, Tarih ve Düşünce Dergisi*, 14, 135–151. <https://doi.org/10.38060/kare.1142203>
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). *Türk Dil Kurumu sözlükleri*. 9 Kasım 2025 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- United Nations High Commissioner for Refugees. (t.y.). *Refugee statistics*. 20 Aralık 2025 tarihinde <https://www.unhcr.org/refugee-statistics> adresinden erişildi.
- Van Kleeck, A., Stahl, S. A., & Bauer, E. B. (2003). *On reading books to children: Parents and teachers*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Yavuzer, H. (2020). *Çocuk psikolojisi*. Remzi Kitabevi.
- Yılcıoğlu, S. S. (2015). Günümüzün göç edebiyatı nedir? *Turkish Migration Conference 2015 Selected Proceedings* içinde (ss. 512-519). Transnational Press London.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

EK 1

- Aslan, S. (2020). *Galiba hışırıdıyorum!*. İletişim Yayınları.
- Barroux. (2017). *Hoş geldiniz*. Redhouse Kidz Yayınları.
- Çirişoğlu Çotur, M. (2018). *Karton kutu*. Uçan At Yayınları.
- Davies, N. (2020). *Savaşın başladığı gün*. Ketebe Çocuk.
- De Arias, P. (2017). *Mervan'ın yolculuğu*. Edam.
- Dubois, C. K. (2018). *Akim koşuyor*. Ginko Çocuk.
- Gökçeer, G. (2019). *Öteki aslanlar*. Masalperest.
- Kozikoğlu, T. (2020). *Dönme dolap*. Doğan Egmont.
- Kutup Yıldızı Kolektifi. (2012). *Tarık ile beyaz karga*. Sarıgaga Yayıncılık.
- Maclear, K. (2020). *Bot hikâyesi*. Albaraka Yayınları.
- Milner, K. (2019). *Benim adım mülteci değil*. Arden Yayıncılık.
- Naylor-Ballesteros, C. (2022). *Bavulumdaki kırık fincan*. Domingo Yayınevi.
- Okçu, S. T., Mizuno M., & Hemels, V. (2018). *Kayıktaki çocuk*. Timaş Çocuk.
- Ruurs, M. (2017). *Taştan adımlar: Bir mülteci ailenin yolculuğu*. Nesin Yayınevi.
- Sanna, F. (2016). *Yolculuk*. Taze Kitap Yayıncılık.
- Sanna, F. (2018). *Arkadaşım korku*. Taze Kitap Yayıncılık.
- Sezgin, G. (2020). *İbrahim ile kartopu*. Erdem Yayınları.
- Shahrjerdi, S. (2024). *Sen bir kâşifsin: Savaş ve göç hikâyesi*. Bambu Kitap.
- Soderguit, A. (2023). *Kapibaralar*. Can Sanat Yayınları.
- Tatari, T. (2024). *Biri ve diğeri*. Literatür Çocuk.
- Temple, K., & Jol (2024). *Adamızda herkese yer var*. Binbir Çiçek Kitaplar.
- Van Hest, P. (2017). *Evinden uzakta: Mülteci*. Gergedan Yayınları.